

**Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta
Ústav pro pravěk a ranou dobu dějinnou**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Laténské pohřebiště v Zeměchách (okr. Mělník)

La Téne burial ground in Zeměchy (dist. Mělník)

Autor: Tereza Pršalová

Vedoucí: doc. PhDr. Vladimír Salač, CSc.

Konzultant: Mgr. Ladislav Varadzin, PhD.

Praha 2012

Na tomto místě bych chtěla poděkovat doc. PhDr. Vladimíru Salačovi, CSc. za vedení mé bakalářské práce. Mgr. Ladislavu Varadzinovi, Ph.D. děkuji za poskytnutí materiálu ke zpracování, za cenné rady a podporu. Za podnětné připomínky dále děkuji PhDr. Pavlu Sankotovi, Mgr. Alžbětě Danielisové, Ph.D. a Mgr. Miloši Hlavovi, PhD.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 25. 6. 2012

Anotace

Předložená práce je věnována zpracování a vyhodnocení laténského pohřebiště v Zeměchách u Kralup nad Vltavou, které bylo odkryto při záchranném archeologickém výzkumu v roce 2007. Cílem je sledovat jednotlivé aspekty pohřebního ritu v rámci pohřebiště a pomocí analogií je poté interpretovat. Součástí práce je i zasazení pohřebiště do kontextu laténského osídlení v okolí Knovízského potoka.

Klíčová slova

Zeměchy – doba laténská – pohřebiště – Knovízský potok

Annotation

Presented Bachelor diploma work is devoted to elaboration and evaluation of La Tène burial ground in Zeměchy near Kralupy nad Vltavou, which was excavated during archaeological rescue research in 2007. The purpose of work is study particular aspects of funeral rite in this burial ground and then it will be interpreted by using analogies. Part of work is also connecting the burial ground with La Tène settlement context in area of Knovíz stream.

Key words

Zeměchy – La Tène period – burial ground – Knovíz stream

Obsah

1. Úvod.....	7
2. Dějiny bádání o laténských pohřebištích	8
3. Přírodní podmínky na lokalitě	10
4. Archeologické výzkumy na katastru.....	12
5. Průběh výzkumu	13
6. Popis nálezových situací.....	14
6. 1. Hrob č. 44	14
6. 2. Hrob č. 49	16
6. 3. Hrob č. 52	17
6. 4. Hrob č. 64	17
6. 5. Hrob č. 155	18
6. 6. Hrob č. 209	18
7. Zhodnocení nálezové situace	19
7. 1. Rozložení pohřebiště.....	19
7. 2. Hrobové jámy a jejich úprava	19
7. 3. Orientace a pohřební ritus.....	20
7. 4. Poloha předmětů v hrobech	21
8. Typologie a datování předmětů	23
8. 1. Spony	23
8. 2. Náramky/ Nápažníky	24
8. 3. Prsteny	25
8. 4. Řetězy, řetízky a součásti opasku	25
8. 5. Skleněné korálky.....	25
8. 6. Keramické nádoby	26
8. 7. Přeslen.....	27
8. 8. Železné fragmenty	28
8. 9. Textilní fragmenty	28
9. Interpretace	29
9. 1. Chronologické zařazení pohřebiště.....	29
9. 2. Prostorová analýza pohřebiště	29

9. 2. 1. Terén	29
9. 2. 2. Nadmořská výška.....	30
9. 2. 3. Vzdálenost od vodního toku	30
9. 2. 4. Rozložení pohřebiště.....	31
9. 2. 5. Kritika pramenů	35
9. 3. Pohřební ritus	36
9. 3. 1. Orientace hrobů.....	36
9. 3. 2. Poloha skeletu	36
9. 3. 3. Hrobová jáma.....	37
9. 3. 4. Kámen v hrobové jámě	38
9. 3. 5. Nefunkční uložení předmětů hrobové výbavy	38
9. 4. Sociální struktura pohřebiště	40
9. 4. 1. Přehled bádání o sociální struktuře v době laténské na základě pohřebišť.....	40
9. 4. 2. Teoretické koncepty zkoumání sociální struktury na základě hrobové výbavy	43
9. 4. 3. Zařazení hrobů na pohřebišti v Zeměchách v rámci sociální struktury	45
9. 4. 4. Otázka sociální interpretace hrobu č. 44.....	47
9. 5. Problematika „kultu hlav“ v době laténské.....	52
9. 6. Vztah pohřebiště k možnému sídlišti.....	54
10. Laténské osídlení v povodí Knovízského potoka	55
10. 1. Katalog.....	55
10. 2. Souhrn.....	61
11. Závěr	63
12. Použité zdroje	65
13. Seznam příloh	73
14. Přílohy.....	74

1. Úvod

V roce 2007 bylo při záchranném archeologickém výzkumu Archeologického ústavu Akademie věd České republiky, v. v. i. v Zeměchách u Kralup nad Vltavou odkryto pět jistých a jeden nejistý laténský hrob. Zemřelí měli v hrobových jámách uloženy především bronzové spony, náramky a prsteny, ale i další předměty jako byly skleněné korálky, keramické nádoby a přeslen. Podařilo se zachytit část laténského pohřebiště, na kterém se mimo běžných laténských pohřbů nacházel i jeden výjimečně bohatě vybavený ženský hrob a jeden ženský hrob bez lebky.

Cílem této práce je zpracovat a vyhodnotit nalezený materiál a pomocí analogií interpretovat nálezovou situaci. Zaměřím se především na chronologické zařazení pohřebiště, na jeho prostorové rozložení, pohřební ritus a na sociální strukturu zde pohřbených jedinců. Součástí práce bude i řešení otázky možného příslušného sídliště a zasazení pohřebiště do kontextu laténského osídlení podél Knovízského potoka.

2. Dějiny bádání o laténských pohřebištích

První známé laténské hroby, publikované později J. Klecandou (1900-1901), našel v Novém Bydžově v roce 1827 amatérský archeolog J. Laufberger. Od 40. let 19. století se v literatuře objevují stále početnější zmínky o nálezech laténských hrobů – například ze Statenic u Prahy, Hostomic, Chudeřic, Libkovic atd. (Waldhauser 1999, 12). Vývoj bádání je od 80. let 19. století spojen s požadavkem J. Smolíka na zaznamenávání nálezových okolností a na systematický výzkum celých pohřebišť; stejný autor publikoval studii o kruzích s dutými polokoulemi (Smolík 1882-1884). V 90. letech 19. století bylo ve středních Čechách díky J. L. Pičovi zachyceno několik pohřebišť (například v Praze-Záběhlicích, v Praze-Zábrdovicích atd.) a publikováno v Památkách archeologických i s vyobrazeními nálezů. Podobně bylo J. Felcmanem a V. Schmidtem zpracováno údolí Svatojiřského potoka.

První monografii o laténském pohřebišti v Čechách publikoval v němčině v roce 1899 Robert von Weinzierl, který zpracoval 75 hrobů z pohřebiště u Jenišova Újezda (Weinzierl 1899). Na konci 19. století byla J. A. Jírou zkoumána laténská pohřebiště v Praze a L. Domečkou a L. Šnajdrem pohřebiště ve východních Čechách. Do té doby zaznamenané hrobové nálezy vydal a v evropském kontextu zhodnotil J. L. Pič v jednom z dílů Starožitností země České s názvem *Kostrové hroby s kulturou marnskou čili laténeskou a Bójové v Čechách* (Pič 1902).

Na počátku 20. století zaznamenáváme jen několik článků o laténských pohřebištích – například Letky (Vacek 1925). Významným počinem bylo až rozsáhlé dílo J. Filipa *Keltové ve střední Evropě* (1956), které obsahovalo katalog českých sídlišť i pohřebišť z doby laténské. V roce 1959 pak vydal stejný autor populárně pojatou knihu *Keltská civilizace a její dědictví* (Filip 1995 – druhé vydání).

Weizierlova monografie o pohřebišti v Jenišově Újezdě posloužila jako základ pro pozdější modernější zhodnocení tohoto pohřebiště P. Budinským (1970) a poté především kolektivem českých a zahraničních badatelů, kteří vydali dvojdílnou publikaci *Das keltische Gräberfeld bei Jenišův Újezd in Böhmen* (Waldhauser ed. 1978).

Celá laténská pohřební aglomerace byla objevena v Soběsukách, kde probíhaly výzkumy od roku 1930 do roku 1995 (Holodňák 1988, 51-53; Holodňák 1991, 432), výsledky ale nebyly dosud publikovány. Podobně máme zatím jen předběžné zprávy o výzkumech pohřebišť z 80. let 20. století v Kutné Hoře-Karlově (Valentová 1993), Praze 6-

Ruzyni (*Bureš 1987, 92*) a Praze 5-Jinonicích (*Bureš 1987, 75*). Naopak zpracované je pohřebiště v Tuchomyšli zkoumané roku 1974 (*Waldhauser 1987, 150-162*), dále pohřebiště Radovesice I, kde probíhal výzkum v letech 1974-1977 (*Waldhauser 1987, 106-136; 1999, 204-209*), a Radovesice II zkoumané v letech 1981-1982 (*Budinský – Waldhauser 2004*).

Od roku 1973 až do dnešní doby vycházejí soupisy keltských pohřebišť z různých regionů (Litoměřicko: *Zápotocký 1973*; Čáslavsko a Kutnohorsko: *Čižmář – Valentová 1977*; střední Pojizeří: *Waldhauser – Salač 1977*; Podkrušnohoří: *Budinský 1983*; jižní Čechy: *Michálek 1985*; střední Polabí: *Sedláčková – Waldhauser 1987*; Praha: *Bureš 1987*; Jičínsko: *Waldhauser 1988*; střední Poohří: *Holodňák 1988*; Litoměřicko a Lounsko: *Budinský 1994*; horní Polabí: *Mangel 2009*), na jejichž základě byla vypracována relativní chronologie pro dobu laténskou.

Nejen laténská pohřebiště byla shrnuta v syntéze *Pravěké dějiny Čech* (*Pleiner – Rybová a kol. 1978*) a *Pravěké dějiny Moravy* (*Podborský a kol. 1993*). V rámci zpracování *Pravěké Prahy* byly vyhodnoceny i laténské hrobové nálezy z tohoto území (*Bureš – Waldhauser 1995*). Posledním větším počinem bylo zpracování doby laténské J. Waldhauserem, který ve své knize *Encyklopedie Keltů v Čechách* (2001, 2007) podal katalog keltských nalezišť. Podobně to bylo uděláno i pro Moravu a Slezsko J. Čižmářovou (2004). V současné době je zdůrazňována především nutnost zpracování starých výzkumů laténských pohřebišť (*Sankot – Valentová 2002*).

3. Přírodní podmínky na lokalitě

Po geomorfologické stránce spadají Zeměchy u Kralup nad Vltavou do provincie Česká Vysočina, subprovincie Česká tabule, oblasti Středočeská tabule, celku Dolnooharská tabule, podcelku Řípská tabule a okrsku Perucká tabule (*Demek a kol. 1987, 59*). Geologickým podložím je zde kladenské souvrství, přesněji nýřanské vrstvy mladšího paleozoika (cantabr – westfal D), které jsou tvořeny pískovci, arkózovitými pískovci, arkózy, slepenci, aleuropelity, jílovci a uhelnými slojkami. V minulosti¹ se v místě naleziště těžilo černé uhlí (*Stárková a kol. 1989*).

Konkrétní podmínky na nalezišti určil geolog RNDr. Jan Zavřel (2007). Na většině plochy bylo podloží archeologických objektů tvořeno sprašemi², které vznikaly ve svrchním pleistocénu. Na několika místech se vyskytly mrazové klíny, které rozrušily povrch navátých hlín. Zvlněný povrch spraše celkově stoupá od V k Z, resp. od JV k SZ.

Z pedologického hlediska se na lokalitě vyskytuje úrodná degradovaná černozem. „Ale po odeznění starší fáze pravěkého osídlení pedogeneze pokračovala. Projevilo se to překrytím některých objektů půdou, kvůli čemuž se zhoršila možnost rozlišení jejich půdorysu při neúplné skrývce nadložních zemin. V dalším vývoji se zde začala projevovat degradace svrchních partií půdy (světlání a ubývání humózní složky), která vedla až k resedimentaci hlín sprašového charakteru. Ve střední části plochy se degradace půdy projevila výrazným světle šedohnědým horizontem o mocnosti kolem 80 cm. Stratigrafie nejmladších partií geologického pokryvu je zde následující (*Příloha 1*): spraš → půdní horizont B (A/Cca) → půdní horizont A → degradovaný horizont Ap → ornice (*Zavřel 2007*)“.

Hypotetickým původním vegetačním pokryvem byly v okolí naleziště dubohabrové háje. Místo spadá do okrsku mírně teplé oblasti, který je suchý, s mírnou zimou. Průměrná roční teplota se pohybuje kolem 8°C a průměrné roční srážky okolo 500 mm (*Mikyška a kol. 1969*)³.

---

¹ Těžba zde probíhala naposledy kolem roku 1920.

² Při jižním okraji Zeměch se nachází geologicky významná lokalita – sprašová rokle (*Chlupáč a kol. 2011, 379*).

³ Oba číselné údaje pocházejí z let 1901-1950.

Lokalita se nachází asi 250 m od levého břehu Knovízského potoka. Knovízský potok je tokem IV. řádu, pramení jihozápadně od Libušína ve výšce 358 m n.m. a ústí zleva do Zákolanského potoka v Kralupech nad Vltavou. Jedná se o vodohospodářsky významný tok s celkovou délkou 23,5 km (*Vlček ed. 1984*).

4. Archeologické výzkumy na katastru

Na katastru obce Zeměchy u Kralup nad Vltavou nebyly do roku 2007 prováděny žádné archeologické vykopávky. K roku 1994 jsou všechny nálezy z tohoto území sepsány v publikaci K. Sklenáře *Pravěké nálezy na Mělnicku a Kralupsku* (Sklenář 1982, 454-456; 1994, 108). Ty spadají do období neolitu (kultura s vypíchanou keramikou), eneolitu (kultura se šňůrovou keramikou), doby bronzové (kultura únětická, knovízská, štítarská), doby římské a středověku. Především díky aktivitě amatérského archeologa V. Fencle zde byly a jsou uskutečňovány povrchové sběry, ze kterých pocházejí mimo jiné i nálezy z doby bronzové (mohylová kultura) a doby halštatské (Fencl 2003).

5. Průběh výzkumu

Záchranný archeologický výzkum v Zeměchách u Kralup nad Vltavou prováděl Archeologický ústav Akademie věd České republiky, Praha, v.v.i. (dále jen ARÚ Praha) pod vedením Mgr. Ladislava Varadzina, PhD., ve spolupráci s firmou Kropáček, která poskytla dva terénní techniky, jednoho dokumentátora a šest až dvaadvacet archeologických dělníků.

Výzkum probíhal od 15. 2. do 1. 3. 2007 na místech budoucí příjezdové komunikace k rodinným domům - na komunikaci větve "B" a "C". Komunikace "B" měla délku 284 metrů a šířku cca 5-8 metrů, komunikace "C" byla dlouhá 180 metrů a široká cca 5 metrů (*Příloha 3*). Za dohledu archeologa byla provedena skrývka ornice do hloubky 80 cm a poté byl povrch ručně začišťován. V případě zaznamenání jakéhokoliv objektu došlo poté k jeho prozkoumání. Zemina byla odebírána po mechanických vrstvách cca 10 – 15 cm. V případě nálezů hrobu byla kostra očištěna za použití drobných nástrojů. Při výzkumu byla vedena veškerá standardní obrazová a fotografická dokumentace.

Na lokalitě bylo zjištěno celkem 247 objektů. Z nich bylo osm objektů, které se nacházely pouze na komunikaci "B", vyhodnoceno jako hroby. Těm byla ponechána původní čísla objektů (jistě laténské hroby: č. 44, 49, 52, 64, 209; ostatní hroby: č. 81, 155, 206).

Po vyjmutí a evidenci byly všechny movité nálezy převezeny do ARÚ Praha, kde byly v případě potřeby konzervovány a rovněž zde byl zpracován antropologický materiál. Nálezy zde byly také dočasně uloženy.

6. Popis nálezových situací

6. 1. Hrob č. 44

Hrobová jáma obdélníkovitého tvaru se zaoblenými rohy a svislými stěnami s rozměry 191 x 60 x 86 cm, jejíž dno mírně klesá směrem k severu. Neúplná kostra ženy (40 - 50 let) se zachovanou spodní čelistí ležela v natažené poloze na zádech s rukama podél těla.⁴ Orientace hrobové jámy: S – J (lebka orientovaná k severu). V oblasti hlavy čtyři bronzové spony (1-4), dva bronzové prsteny (5-6), fragment železného předmětu (7) a šest skleněných korálek (8-13). Od pravé strany hlavy až k levé paži táhnoucí se bronzový řetízek (14) zakončený na pravé straně bronzovou sponou (15). V oblasti levého ramene bronzová spona (16), která byla nejspíše připojena k bronzovému řetízku z druhé strany. Na levé paži bronzový nápažník (17), na vnitřní straně levé paže dvě keramické nádoby (18-19), na levém předloktí bronzový náramek (20) a na některém⁵ z prstů levé ruky bronzový prstýnek (21). V oblasti pravého předloktí zlomky železného náramku (22) a bronzový náramek (23). Nad pravou stehenní kostí hliněný přeslen (24). V zásypu hrobu byly ve vrstvě 0-20 cm nalezeny čtyři zlomky pravěké keramiky, ve vrstvě 20-40 cm opět čtyři zlomky pravěké keramiky (všechny datované před laténské období) a dále ve vrstvě 20-40 cm jeden zlomek mazanice bez otisků.⁶ (*Příloha 4-9*)

1. Bronzová spona duchcovské konstrukce s vývalkovitě členěným lučíkem, zdobená kulovitá patka, vinutí 3 + 3, vnější tětíva, délka 5,8 cm, výška 3 cm. (*Příloha 4: 1*)
2. Bronzová spona duchcovské konstrukce s plochým lučíkem zdobeným rytou klikátkou s vpichy, vinutí 2 + 2, vnitřní tětíva, délka 4,6 cm, výška 2,1 cm. (*Příloha 4: 2*)
3. Bronzová spona duchcovské konstrukce s pleteným lučíkem a kulovitou patkou, vinutí 3 + 3, vnější tětíva, délka 4,9 cm, výška 2,1 cm. (*Příloha 4: 3*)

---

⁴ Oblast hlavy spolu s předměty zde nalezenými a zeminou byla vyzvednuta *in situ* v bloku a přenesena do laboratoří ARÚ Praha ke konzervátorskému zpracování.

⁵ Podle fotek a nákrešů nelze rozpoznat, na jakém z prstů se bronzový prsten nacházel.

⁶ Obsah zásypů hrobů určil PhDr. Václav Moucha (21. 5. 2012).

4. Bronzová spona duchcovské konstrukce s válcovitou patkou, vinutí 3 + 3, vnější tětíva, délka 5,2 cm, výška 2,2 cm. (*Příloha 4: 4*)
5. Jednoduchý bronzový prsten vyrobený z ploché hladké tyčinky, průměr 2, 3 cm, síla 0,1 – 0,3 cm. (*Příloha 4: 5*)
6. Jednoduchý bronzový prsten vyrobený z ploché hladké tyčinky, průměr 2, 2 cm, síla 0,1 – 0,3 cm. (*Příloha 4: 6*)
7. Fragment zahnutého železného neidentifikovatelného předmětu, dochovaná délka 2,7 cm, síla 0,3 cm. (*Příloha 4: 7*)
8. Žlutý skleněný korálek s vrstvenými modrobílými očky, průměr 1,5 cm, výška 1,4 cm. (*Příloha 4: 8*)
9. – 13. Drobné modré skleněné korálky, průměr od 0,6 do 1,1 cm, výška od 0,3 do 0,7 cm. (*Příloha 4: 9-13*)
14. Část bronzového řetízku, který byl sestaven z provlečených oválných článků, na obou koncích ukončen větším článkem, na jednom konci připevněn k bronzové sponě (15), na druhém konci nejspíše ke druhé sponě (16), průměr menších článků 0,4 – 0,6 cm, síla 0,1 cm. (*Příloha 4: 14*)
15. Bronzová spona duchcovské konstrukce s plochým lučíkem s rytou výzdobou, kulovitá patka, na tětívu přichycena část bronzového řetízku, vinutí 3 + 3, vnější tětíva, délka 6,2 cm, výška 2 cm. (*Příloha 4: 15*)
16. Bronzová spona duchcovské konstrukce s kulovitou vývalkovitě členěnou patkou, vinutí 3 + 3, vnější tětíva, délka 4,9 cm, výška 1,9 cm. (*Příloha 4: 16*)
17. Bronzový nápažník vyrobený z hladké tyčinky oválného průřezu s přeloženými konci, které jsou mírně zesíleny a vývalkovitě členěny, průměr 8,1 cm, max. síla 0,7 cm. (*Příloha 4: 17*)
18. Nízká lahvovitá nádoba, vyrobená na kruhu, s nízkým užším hrdlem a nízko posazenou širokou výdutí, plastické žebro na hrdle pod okrajem, výška 7,8 cm, průměr ústí 5,1 cm. (*Příloha 4: 18*)
19. Soudkovitý pohárek, vyrobený v ruce, s mírně rozevřeným okrajem, výška 4,6 cm, průměr ústí 4 cm. (*Příloha 4: 19*)
20. Uzavřený bronzový náramek se západkovým koncem, střední a koncová část mírně zesílená a zdobená plastickou výzdobou, průměr 6,1 cm, max. síla 0,5 cm. (*Příloha 4: 20*)

21. Jednoduchý bronzový prsten vyrobený z ploché hladké tyčinky, v nejužším místě poškozený, průměr 2 cm, síla 0,2 – 0,4 cm. (*Příloha 4: 21*)
22. Ve zlomcích dochovaný (původně asi uzavřený) železný náramek z tyčinky kruhovitého průřezu, síla tyčinky 0,4 – 0,6 cm. (*Příloha 4: 22*)
23. Bronzový náramek se zesílenými pečetítkovými konci, vyrobený z masivní vroubkované tyčinky oválného průřezu, průměr 6,1 cm, max. síla 0,7 cm. (*Příloha 4: 23*)
24. Protáhlý oblý dvojkónický hliněný přeslen s vyrytými liniemi na podstavě, mírně poškozený, průměr 3,7 cm, síla 2,9 cm. (*Příloha 4: 24*)

6. 2. Hrob č. 49

Hrobová jáma nepravidelného obdélníkovitého tvaru se zaoblenými rohy a svislými stěnami s rozměry 205 x 68 x 6 - 19 cm, jejíž dno klesá směrem k severu. Mírně poškozená kostra ženy (35 - 50 let) bez lebky a části dolních končetin ležela v natažené poloze na zádech. Pravá horní končetina natažená podél těla, levá pokrčená v lokti a uložená v klíně. Kostra byla zatížena jedním větším kamenem na hrudi. Orientace hrobové jámy: S – J (lebka orientovaná k severu). V oblasti hlavy bronzová spona (1). Na levé loketní kosti bronzový náramek (2). V oblasti pánve bronzová opasková zápona (3). Fragmenty čtyř železných předmětů (4-7) nacházejících se v oblasti pánve a u pravého zápěstí. Fragmenty dvou železných předmětů (8-9) v oblasti pánve a v oblasti levého lokte.⁷

(*Příloha 10-12*)

1. Bronzová spona s volnou vázičkovitou patkou, která je souběžně se zachycovačem ohnutá zpět k vrcholu lučíku, vinutí 3 + 3, vnější tětíva, délka 4,5 cm, výška 0,8 cm. (*Příloha 10: 1*)
2. Uzavřený bronzový náramek se dvěma západkovými konci, povrch členěn střídavě plastickými izolovanými vývalky a kuličkami, dvě kuličky u západkových konců provrtány, průměr 7,2 cm, max. síla 0,7 cm. (*Příloha 10: 2*)
3. Bronzová opasková zápona, okrouhlá se zvednutým knoflíkem, délka 3,2 cm, šířka 1,8 cm. (*Příloha 10: 3*)
4. – 7. Čtyři kousky spojených oválných článků (nejspíše z opaskového řetězu) ze železa a železná drť. (*Příloha 10: 4-7*)

---

⁷ Při konzervaci byly sáčky s nálezy železných fragmentů pomíchány dohromady.

8. – 9. Neidentifikovatelná část mírně zahnutého železného předmětu (náramek?). (*Příloha 10: 8-9*)

6. 3. Hrob č. 52

Hrobová jáma obdélníkovitého tvaru se zaoblenými rohy s rozměry 210 x 70 x 37 - 46 cm. Na východní, západní a jižní straně hrobové jámy svislé stěny, na severní straně mírně se svažující stěna. Dno hrobové jámy se svažuje směrem od severu k jihu. Kostra muže (25 - 35 let) s mírně poškozenou lebkou ležela v natažené poloze na zádech. Pravá horní končetina natažená podél těla, levá pokrčená v lokti a uložena v klíně. Orientace hrobové jámy: S – J (lebka orientovaná k severu). Na levé paži bronzový nápažník (1) a na levém předloktí bronzový náramek (2). Na předloktí pravé ruky železný náramek (3).

(*Příloha 13-14*)

1. Otevřený bronzový nápažník s nepatrně zesílenými a téměř k sobě přiléhajícími konci, vyrobený z masivní tyčinky oválného průřezu, průměr 9,2 cm, max. síla 0,5 cm. (*Příloha 13: 1*)
2. Bronzový náramek s odsazeným nevýrazným pečetiítkovým ukončením, vyrobený z hladké tyčinky oválného průřezu, konce se přes sebe mírně překrývají, průměr 6,3 cm, max. síla 0,5 cm. (*Příloha 13: 2*)
3. Uzavřený železný náramek, vyrobený z masivní tyčinky oválného průřezu, průměr 7,2 cm, max. síla 0,6 cm. (*Příloha 13: 3*)

6. 4. Hrob č. 64

Hrobová jáma obdélníkovitého tvaru se zaoblenými rohy a svislými stěnami s rozměry 192 x 70 x 76 - 95 cm. Kamenité dno svažující se do středu hrobové jámy. Kromě části loketní kosti bez kosterních nálezů. Orientace hrobové jámy: S – J. Asi uprostřed hrobové jámy na levé straně bronzový náramek (1). V zásypu hrobu ve vrstvě 0-20 cm objeven jeden zlomek kosti (savec nebo člověk).⁸

(*Příloha 15 a 17*)

---

⁸ Určil PhDr. Václav Moucha (21. 5. 2012).

1. Bronzový náramek s mírně rozšířenými a vroubky odsazenými konci, vyrobený z hladké tenčí tyčinky kruhového průřezu, jeden konec ulomený, průměr 5,2 cm, max. síla 0,3 cm. (*Příloha 15: 1*)

6. 5. Hrob č. 155

Hrobová jáma obdélníkovitého tvaru se zaoblenými rohy a svislými stěnami s rozměry 81 x 36 x 6 - 8 cm. Zachovány jen fragmenty lebečních zlomků, zubů a kostí postkraniálního skeletu dětského jedince (okolo 3 let). Orientace hrobové jámy: J – S (lebka orientovaná k jihu). Bez nálezů.

(*Příloha 18*)

6. 6. Hrob č. 209

Hrobová jáma obdélníkovitého tvaru se zaoblenými rohy a svislými stěnami s rozměry 188 x 73 x 43 - 61 cm. Po stranách hrobové jámy kamenné obložení. Dno se mírně svažuje od severu směrem na jih. Neúplná kostra muže (nad 50 let) s mírně poškozenou lebkou ležela v natažené poloze na zádech. Levá horní končetina podél těla a pravá pokrčena v lokti a uložena v klíně dlaní dolů. Dolní končetiny byly nad kotníky překříženy levá přes pravou. Orientace hrobové jámy: S – J (lebka orientovaná k severu). Na pravém předloktí bronzový náramek (1) a v oblasti dolních končetin na levé straně železný kroužek (2).

(*Příloha 16-17*)

1. Bronzový náramek, vyrobený z masivní hladké tyčinky oválného průřezu, jeden konec ulomený, průměr 7,5 cm, max. síla 0,7 cm. (*Příloha 16: 1*)

2. Plochý železný (nejspíše opaskový) kroužek, dírkovaná výzdoba, vnější průměr 4,7 cm, síla 0,2 cm. (*Příloha 16: 2*)

7. Zhodnocení nálezové situace

7. 1. Rozložení pohřebiště

Při záchranném archeologickém výzkumu v roce 2007 bylo severně od obce Zeměchy u Kralup nad Vltavou (*Příloha 2*) zjištěno celkem pět jistých (hrob č. 44, 49, 52, 64, 209) a jeden nejistý laténský hrob (hrob č. 155)⁹, a dále dva hroby pravděpodobně únětické kultury (hrob č. 81, 206). Ve své bakalářské práci se budu dále věnovat pouze hrobům z doby laténské.

Zkoumané místo se nacházelo na mírném svahu, který klesá jihovýchodním směrem ke Knovízskému potoku s úhlem sklonu 2°. Hroby byly odkryty v nadmořské výšce 192 – 200 m n. m v místě komunikace „B“, která se rozkládala na ploše o rozměrech zhruba 284 x 5-8 m, a která je situována ve směru západ – východ, téměř rovnoběžně se silnicí vedoucí z Kralup nad Vltavou do Velvar. Pohřebiště bylo ohraničeno ze západu hrobem č. 209 a z východu hrobem č. 155 (*Příloha 3*).

Vzhledem k charakteru výzkumu nelze odhadnout, jak velká část původního pohřebiště byla objevena. Protože v trase komunikace „C“, která se táhne od komunikace „B“ směrem na sever a poté uhýbá na západ, nebyly zachyceny žádné objekty hrobového charakteru, předpokládáme, že pohřebiště tímto směrem nepokračovalo.

Hroby nevytvářely žádné skupiny, byly od sebe poměrně dost vzdáleny (cca 28 až 42 metrů); největší prostorovou mezeru (cca 134 metrů) mezi sebou měly hroby č. 44 a 49. Celková rozloha zachycené části pohřebiště činí od západu (hrob č. 209) k východu (hrob č. 155) zhruba 280 metrů.

7. 2. Hrobové jámy a jejich úprava

U všech šesti hrobů na lokalitě byly zachyceny hrobové jámy. Všechny měly obdélníkový tvar, zaoblené rohy a kromě hrobu č. 52, jehož severní stěna se svažovala ke dnu, svislé stěny. U hrobů č. 44 a 49 se dno mírně zahlubovalo od jihu směrem na sever, u hrobů č. 52 a 209 od severu směrem na jih. Hrob č. 64 se vyznačoval kamenitým dnem

---

⁹ Dětský hrob č. 155 je sice bez nálezů a má opačnou orientaci než naprostá většina hrobů z doby laténské, ale nemůžeme jednoznačně vyloučit jeho datování do tohoto období. Ve své práci jsem ho proto zahrnula do všech vyhodnocení, která se týkají laténských hrobů.

svažujícím se do středu hrobové jámy a u hrobu č. 209 bylo po stranách hrobové jámy zjištěno kamenné obložení. Na lokalitě nebyly nalezeny stopy rakví. Výjimečnou situaci poskytuje hrob č. 49, jehož kostra byla zatížena jedním větším kamenem.

Délka hrobové jámy, která byla nejspíše přizpůsobená tělesné výšce zemřelého, se u dospělých jedinců pohybovala od 188 do 210 cm, šířka od 60 do 73 cm. U dětského hrobu č. 155 činila délka jámy 81 cm a šířka 36 cm. Hrobové jámy byly zahlobbeny do sprašového podloží a jejich maximální hloubky¹⁰ se pohybovaly v rozmezí od 19 do 95 cm, u dětského hrobu č. 155 to bylo jen 8 cm (*Tab. 1*).

Číslo hrobu	Max. hloubka (cm)	Rozměry (cm)	Plošná výměra (m ²)
44	86	191 x 60	1,15
49	19	205 x 68	1,39
52	46	210 x 70	1,47
64	95	192 x 70	1,34
155	8	81 x 36	0,29
209	61	188 x 73	1,37

Tab. 1: Hrobová jáma – max. hloubka, rozměry a plošná výměra.

7. 3. Orientace a pohřební rítus

Všechny laténské hroby na nalezišti byly kostrové s orientací sever – jih (lebka k severu), tak jak je obvyklé u naprosté většiny laténských pohřebišť. Výjimku tvořil dětský hrob č. 155, který měl orientaci jih - sever (lebka k jihu).

Kromě hrobu č. 64, kde se kostra zemřelého nedochovala, byli všichni zemřelí uloženi v natažené poloze na zádech a beze stop po rakvi. Kostra v hrobu č. 44 měla natažené horní i dolní končetiny podél těla, u hrobů č. 49 a 52 byla pravá horní končetina natažená podél těla a levá byla pokrčená v lokti a uložena v klíně, u hrobu č. 209 byla levá horní končetina natažená podél těla, pravá byla pokrčená v lokti a uložena v klíně dlaní dolů a dolní končetiny byly nad kotníky překříženy levá přes pravou. U dětského hrobu č. 155 se kvůli fragmentárnosti kostrových nálezů nepodařilo určit přesnou polohu kostry.

¹⁰ Pod označením hloubky hrobů uvádím jejich hloubku v podloží.

Výjimečná je situace hrobu č. 49 s kostrou ženy, která byla na hrudi zatížena jedním velkým kamenem, a které chyběla lebka a spodní část dolních končetin.¹¹

7. 4. Poloha předmětů v hrobech

Kromě dětského pohřbu č. 155, který byl bez nálezů, obsahovaly laténské hroby pohřební výbavu (*Tab. 2*).

Bronzové spony byly nalezeny jen v ženských hrobech (č. 44 a 49), a to převážně v nefunkčních polohách. Hrob č. 44 obsahoval dvě spony (nejspíše obě patřící k bronzovému řetízku) ve funkční poloze v oblasti levého ramene a nad pravým ramenem, ale čtyři další spony v nefunkční poloze v oblasti hlavy. Stejně tak je výjimečná situace u hrobu č. 49, kde byla nalezena spona v místě chybějící lebky.

Bronzové a železné náramky či nápažníky se vyskytovaly ve funkčních polohách, tzn. na předloktí nebo lokti a na paži, v ženských i mužských hrobech. Jen u hrobu č. 64, kde nebyly nalezeny kosterní pozůstatky, neznáme přesnou polohu bronzového náramku vzhledem ke kostře. Ale protože byl nalezen na levé straně hrobové jámy (pohled směrem sever - jih), mohl být nejspíše navlečen na pravé ruce zemřelého.

V souvislosti s kruhovým šperkem se naskytá otázka tzv. pravoruké a levoruké dispozice zemřelých. Předpokládá se, že pravoruký jedinec nosil šperk (tzn. náramek, nápažník, prsten) z praktických důvodů na levé ruce. V případě, že jich měl více, nosil je spíše na levé ruce, než na pravé. Naopak to platí pro leváky (Budinský – Waldhauser 2004, 89-90). J. Valentová uvádí z pohřebiště v Kutné Hoře-Karlově, že nápadnější a masivnější náramek se vyskytoval zásadně na levé ruce (Valentová 1993, 632). V Zeměchách byly v hrobě č. 44 na levé paži zemřelého tři kruhové šperky, na pravé dva, u hrobu č. 49 jen jeden (možná dva) náramky na levé paži, u hrobu č. 52 nápažník a náramek na levé paži a na pravé jen jeden náramek. Zemřelí v těchto hrobech mohli být tedy podle zmíněné hypotézy praváky. Výjimku představuje hrob č. 209, u kterého se vyskytuje jen jeden náramek, a to na pravé ruce, a hrob č. 64, u kterého se náramek nejspíše nalézal také na pravé ruce. Tyto dvě nálezové situace by tedy mohly svědčit naopak o levorukosti zemřelých v hrobech č. 209 a č. 64.

---

¹¹ Problematika hrobu č. 49 bude podrobněji rozebrána v kapitole 9. 5. (Problematika „kultu hlav“ v době laténské).

Bronzové prsteny obsahoval jen ženský hrob č. 44, kde se nacházel jeden prsten na některém z prstů levé ruky a dva prsteny v nefunkční poloze v oblasti hlavy.

Neúplný bronzový řetízek z hrobu č. 44 se nacházel pod bradou a nejspíše spojoval dvě bronzové spony. Bronzová opasková zápona byla uložena ve funkční poloze v oblasti křížové kosti v hrobu č. 49, kde byly nalezeny v oblasti pánve i železné fragmenty nejspíše z opaskového řetězu. Železný (nejspíše opaskový) kroužek byl nalezen v nefunkční poloze v oblasti dolních končetin na levé straně kostry v hrobu č. 209.

Keramické nádoby byly nalezeny jen v hrobě č. 44, a to v počtu dvou kusů. Nacházely se na vnitřní straně levé paže. I když byla keramika většinou objevena za hlavou nebo v oblasti nohou, jsou známy i případy, kdy se vyskytovala v oblasti rukou zemřelého (příklady viz *Budinský – Waldhauser 2004, 95-96*).

V oblasti hlavy v hrobě č. 44 bylo objeveno šest skleněných korálek a jeden železný fragment neidentifikovatelného předmětu. Nad pravou stehenní kostí v hrobě č. 44 byl získán hliněný přeslen.

číslo hrobu	pohlaví (věk)	spona	náramek / nápažník	prsten	řetízek	opaskový řetěz	opaskový kroužek	opasková zápona	skleněný korálek	keramická nádoba	přeslen	neidentif. železný fragment
44	žena (40 - 50 let)	6	4	3	1				6	2	1	1
49	žena (35 - 50 let)	1	2?			1		1				
52	muž (25 - 35 let)		3									
64	?		1									
155	dítě (okolo 3 let)											
209	muž (nad 50 let)		1				1					

Tab. 2: Přehled nálezů v jednotlivých hrobech

8. Typologie a datování předmětů

8. 1. Spony

Spony byly nalezeny jen v ženských hrobech č. 44 a 49, v bronzovém provedení a v celkovém počtu sedmi kusů. Kromě dvou spon (15 a 16) z hrobu č. 44, které byly nejspíše spojeny bronzovým řetízkem a uloženy ve funkční poloze v oblasti levého ramene a nad pravým ramenem, byly ostatní spony uloženy v nefunkčních polohách.

V hrobě č. 44 bylo odhaleno celkem šest bronzových spon různých variant tzv. duchcovské konstrukce (např. *Filip 1956, 90-96*): spona s vývalkovitě členěným lučíkem, spona s pleteným lučíkem a kulovitou patkou, spona s válcovitou patkou, spona s plochým lučíkem s rytou výzdobou a s částí řetízku, spona s kulovitou vývalkovitě členěnou patkou a spona s plochým lučíkem zdobeným rytou klikatkou se vpichy, která se téměř shoduje s Krutovým typem I obsaženém v duchcovském depotu (*Kruta 1971, 23, Pl. 15: 123*).

Spony s řetízkem nepatří v Čechách a na Moravě mezi obvyklé nálezy. Z ojedinělých případů lze uvést tři spony s částí řetízků ze Stradonic (*Pič 1903, Tab. III: 22, 30, Tab. IV: 12*), zbytky železného řetízku nejspíše spojujícího dvě spony v Jenišově Újezdě (hrob č. 29: *Waldhauser ed. 1978, 46, Taf. 9: 8434-38,40*) a řetízek z Ptení, který nejspíše také původně spojoval dvě spony (*Čižmář 1974, 162*). Ze zahraničních analogií můžeme zmínit například pohřebiště v Mannesdorfu, kde se ve dvou případech dochovaly v oblasti ramenou spony spojené řetízkem (*Ramsl 2011, 133-134, Taf. 34: 4, Taf. 142: 4 a, b*) a i další spony se zbytky řetízků. Dále byly například získány dvě spony spojené řetízkem v jižním Bavorsku v Trifflingu (*Krämer 1985, Abb. 27: 1 a, b*), v Chotíně I na Slovensku (*Ratimorská 1981, 51-52, Tab. XX*), v Dürrnbergu (*Penninger 1972, např.: Taf. 10: 1, 2; Taf. 19: 1-4; Zellner 2003, Abb. 2, Abb. 12*), v oblasti Champagne (*Bretz-Mahler 1971, Pl. 4-5*) a v Pottenbrunnu (*Ramsl 2002, např.: Abb. 62: Fnr. 89/3, 547/3, 233/5*).

Sedmá spona byla objevena v hrobě č. 49 v nefunkční poloze v oblasti hlavy. Jedná se o sponu s vázičkovitou (někdy také s cívkovitou) patkou, která je charakteristická pro období LT B2/C1 (*Čižmář 1974, 163; 1975, 426; Moucha 1969, 616*). Již J. Filip uvedl, že spony s cívkovitou patkou „patří k mladým tvarům, které se dotýkají horizontu spon spojené konstrukce“ (*Filip 1956, 102*). Tyto spony byly nalezeny například v Hostivicích (*Filip 1956, 102, 345; Venclová ed. 2008, obr. 56: 13*), Kostomlatech nad Labem (*Sedláčková - Waldhauser 1987, 141, obr. 11: 2*), Libici nad Cidlinou (*Sedláčková - Waldhauser 1987, 147,*

obr. 20: 1), Sulejovicích (Moucha 1969, 603, Abb. 3: 4), ve Slaném-Kvíčku (Moucha 1964, 145, obr. 2: 3) a v Jenišově Újezdě (Waldhauser ed. 1978, I, 80-81, Taf. 27: 10905; Taf. 28: 9113, 9114). Souhrnné zpracování tohoto typu spony můžeme najít pro oblast Německa (Wendowski-Schüinemann 2004).

8. 2. Náramky/ Nápažníky

Na pohřebišti bylo získáno celkem deset, respektive možná jedenáct náramků, které se kromě dětského hrobu č. 155 vyskytovaly ve všech hrobech, a to v bronzovém i železném provedení. Dva kusy byly na koncích ulomeny. Kromě náramku z hrobu č. 64, u kterého kvůli absenci kostry neznáme jeho přesné umístění, byly všechny nalezeny ve funkčních polohách, tzn. na předloktí nebo na lokti. Dva z náramků lze označit za nápažníky, protože byly provlečeny na pažích zemřelých.

Bez přesnějšího vymezení lze do fáze LT B1 zařadit typově nevýrazné náramky vyrobené z tenké tyčinky a náramky s mírně odsazeným pečetítkovým ukončením: ulomený bronzový náramek s mírně rozšířenými a vroubky odsazenými konci z hrobu č. 64 a ulomený bronzový náramek z hrobu č. 209. Dále můžeme do tohoto období začlenit tři náramky z hrobu č. 52: otevřený bronzový nápažník s nepatrně zesílenými a téměř k sobě přiléhajícími konci, bronzový náramek s odsazeným nevýrazným pečetítkovým ukončením a uzavřený železný náramek.

Tzv. duchcovský horizont zastupují na pohřebišti tři náramky a jeden nápažník z hrobu č. 44: bronzový nápažník vyrobený z hladké tyčinky oválného průřezu s přeloženými konci, které jsou mírně zesíleny a vývalkovitě členěny, uzavřený bronzový náramek se západkovým koncem a zdobenou plastickou výzdobou, bronzový náramek se zesílenými pečetítkovými konci, vyrobený z masivní vroubkované tyčinky oválného průřezu a ve zlomcích dochovaný (původně uzavřený) železný náramek z tyčinky kruhovitého průřezu.

Nejmladší fázi na pohřebišti reprezentuje uzavřený bronzový náramek z hrobu č. 49 se dvěma západkovými konci a střídajícími se vývalky a kuličkami, který lze datovat do období LT B2b-C1. Podobné náramky byly nalezeny například v Libici nad Cidlinou (Sedláčková – Waldhauser 1987, 147, obr. 20: 7) a v Roudnici nad Labem (Zápotocký 1973, 153, obr. 14: 11).

Z hrobu č. 49 pochází i část mírně zahnutého železného předmětu a železné fragmenty, které bychom mohli označit za části jednoduchého železného náramku, blíže však není hodnotitelný.

8. 3. Prsteny

Prsteny byly obsaženy jen v hrobě č. 44, a to jeden na jednom z prstu levé ruky a dva v nefunkční poloze v oblasti hlavy. Jednalo se o tři jednoduché bronzové prsteny vyrobené z ploché hladké tyčinky, lišící se nepatrně průměrem a silou. Datovat je lze do fáze LT B1 (Čižmář – Valentová 1977, 182; Valentová 1993, 638).

8. 4. Řetězy, řetízky a součásti opasku

Čtyři části železného řetězu a železná drť byly nalezeny v oblasti pánve a u pravého zápěstí v hrobě č. 49. Vzhledem k fragmentárnosti ale nelze podat podrobnější vyhodnocení.

V hrobě č. 44 byla objevena část řetízku, který byl sestaven z provlečených oválných článků, na obou koncích byl ukončen větším článkem, na jednom konci byl připevněn k bronzové sponě (hrob č. 44: 15) a na druhém konci původně nejspíše ke sponě druhé (hrob č. 44: 16). Řetízek se táhnul od pravé strany hlavy až k levé paži.

Bronzová opasková okrouhlá zápona se zvednutým knoflíkem byla nalezena v hrobě č. 49 ve funkční poloze, tzn. v oblasti pánve, kde spojovala nejspíše opasek z organického materiálu.

V hrobě č. 209 se vyskytoval plochý železný, nejspíše opaskový, kroužek s dírkovanou výzdobou v nefunkční poloze v oblasti dolních končetin. Podobný byl nalezen například v Běšicích (Holodňák 1988, 43, obr. 1: 7).

8. 5. Skleněné korálky

Skleněné korálky byly nalezeny jen v hrobě č. 44, a to v počtu šesti kusů. Pět z nich bylo drobných malých a lišily se od sebe nepatrně jen průměrem a výškou. Průměr se pohyboval v rozmezí od 0,6 do 1,1 cm a výška od 0,3 do 0,7 cm. Podle klasifikace N. Venclové je lze přiřadit k typu 121 – čočkovitý neprůhledný světle modrý korálek, který je v největší míře nalézán v kontextu HD/LT A, ale vyskytuje se i v LT B – C1 (Venclová 1990, 49).

Šestý korálek je válcovitý neprůhledný žlutý se čtyřmi páry modrobílých očí ve čtyřech vrstvách. Jeho průměr je 1,5 cm a výška 1,4 cm. Podle N. Venclové jde o typ 519, který patří do skupiny korálků s očky („eye beads“), které se na našem území vyskytují od HD do LT D, ale i v pozdějších dobách (Venclová 1990, 70-85). Podobné korálky byly nalezeny například v Letkách (Waldhauser 1987, 104-105, Taf. 17: 2, 7) a v Hostomicích (Budinský 1983, 17, Tab. VII: 4, 5). Vysoký počet různých tvarů skleněných korálků lze najít v hrobech v Mannesdorfu (Ramsl 2011, 131).

8. 6. Keramické nádoby

Keramické nádoby byly nalezeny po dvou kusech v hrobě č. 44, na vnitřní straně levé paže. Nejspíše se jedná o picí soupravu, která se skládá z nízké lahvovité nádoby a soudkovitého pohárku. Lahvovité nádoby jsou v Čechách nacházeny v hrobech duchcovského horizontu (LT B1 b-c), ale v největším počtu až ve fázi LT B2 (Waldhauser ed. 1978, II, 173-174; Budinský – Waldhauser 2004, 96). K oběma nádobám postrádáme v našem prostředí přesné analogie. Na českých pohřebištích byly nalezeny lahvovité nádoby spíše s vyšším hrdlem (např. nádoba ze Střekova z fáze LT B1: Budinský 1983, Tab. II: 1; 7, 64) nebo výše posazenou výdutí, než tomu bylo u nádoby z hrobu č. 44. Tvary obou nalezených nádob nenacházíme ani ve Waldhauserově typologii keramiky, která byla vypracována v souvislosti s vyhodnocením pohřebiště v Jenišově Újezdě (Waldhauser ed. 1978, II, Abb. 73-74). Podobné lahvovité tvary s nízkou posazenou a širokou výdutí byly získány na Slovensku v Dubníku I (Bujna 1989, Taf. XXXVI: A 4) a v Maďarsku v Ménfőcsanaku a v Rezi-Rezicséri sandpitu (Horváth et al. 1987, 52, Pl. XI: 1; 159, Pl. XX: 10). Velmi podobná se zdá lahvovitá nádoba z hrobu č. 10 Mannesdorfu, která je ale asi třikrát vyšší než ta ze Zeměch (Ramsl 2011, Taf. 47). Analogické příklady k soudkovitému pohárku nacházíme opět na Slovensku na pohřebišti Hurbanovo – Bacherov Majer (Benadik 1957, Tab. XXV: 13) a v Dubníku I (Bujna 1989, Taf. V: 11; Taf. XLIX: 20). Je tedy nutné zdůraznit, že se nejedná o typické tvary hrobové ani sídlištní keramiky vyskytující se na našem území, a je proto možné o těchto nádobách uvažovat jako o importu.

Obsah nádob byl odborně vyhodnocen, výsledky byly ale negativní. Nádoby neobsahovaly žádné předměty ani makrozbytky, které by nám pomohly vysvětlit funkci keramického přídatku v hrobě č. 44. Obvykle se uvažuje o tom, že se do nádob mohla

vkładat potrava nebo tekutiny, možná i květiny (*Waldhauser 1999, 38-39*). V některých případech se v nádobě vyskytovaly spony (např. Nový Bydžov: *Filip 1956, 368-369*).

Keramické nádoby nepatří mezi běžné předměty hrobové výbavy. Zvyk ukládat keramiku do hrobů se uplatňoval postupně, výrazněji se projevil až v LT B2 a jen v některých oblastech (*Sedláčková – Waldhauser 1987, 163; Drda – Rybová 1998, 106; Budinský – Waldhauser 2004, 95*). V Čechách lze předduchcovskou fázi (LT B1a) a počátek duchcovského horizontu (LT B1b) označit za období, kdy se v pohřebních výbavách keramika vyskytuje jen výjimečně, nebo spíše vůbec. Na většině pohřebišť v severozápadních Čechách není v tomto období, u některých pohřebišť ani v mladších obdobích doby laténské, keramika zaznamenána; i největší české pohřebiště v Jenišově Újezdě (trvání LT B1a – LT C1b) je považováno za akeramické (*Budinský – Waldhauser 2004, 94*), protože z celkového počtu přibližně 120 hrobů obsahoval jen jediný hrob keramický přídavek (*Waldhauser ed. 1978, I, Taf. 25: 9074*). Jiný názor na výskyt keramických přídaveků v hrobových celcích má M. Čižmář a J. Valentová, kteří tvrdí, že keramika byla, i přes málo dochovaných exemplářů, běžnou součástí laténských hrobů (*Čižmář – Valentová 1977, 182*).

Z pohřebišť, kde se vyskytl alespoň jeden exemplář keramiky, lze jmenovat například Radovesice II, Tišice, Makotřasy, Kutnou Horu-Karlov a Letky. Ve více hrobech byly keramické nádoby objeveny například v Chotovence (*Waldhauser ed. 1978, Abb. 68: 1-4*), Želénkách (*Waldhauser 2001, 542*), Dobré Vodě (*Waldhauser 1987, 67-88*), Dobšicích (*Sedláčková - Waldhauser 1987, 137-138*) a v Praze 5 - Řeporyjích (*Bureš 1987, 74-75*). Souhrnný přehled nálezů keramiky v Čechách v hrobových celcích 4. a 3. stol. př. n. l. podává P. Budinský a J. Waldhauser (*2004, 141-152*).

Naopak v Karpatské kotlině patřily keramické milodary k běžným předmětům hrobové výbavy (např. *Lorenz 1978*). Na Moravě se keramika také vyskytuje častěji než v Čechách (např. Meduna 1961). K. Ludikovský ale poukázal na absenci keramiky v bohatých ženských hrobech ve fázi LT B1 na Moravě a celé toto období proto označil za tzv. akeramický horizont (*Ludikovský 1964, 321*).

8. 7. Přeslen

Jediný přeslen byl objeven v hrobě č. 44 nad pravou stehenní kostí. Jedná se o protáhlý dvojkonický hliněný přeslen s vyrytými liniemi na podstavě, který je mírně poškozený. Přesleny byly registrovány nejvíce v oblasti středních Čech (*Sedláčková –*

Waldhauser 1987, 163). Jeden exemplář ale pochází i z pohřebiště Radovesice II v Ústeckém kraji (*Budinský – Waldhauser 2004, Tab VI: 52*), který je typický pro ženskou výbavu počátku duchcovského horizontu (*Sankot 2007b, 311*)

8. 8. Železné fragmenty

Fragment železného zahnutého předmětu byl nalezen v hrobě č. 44 v oblasti hlavy. Bližší hodnocení není možné.

V hrobě č. 49 byly objeveny železné fragmenty v oblasti pánve, u pravého zápěstí a u levého lokte. Z nich lze identifikovat čtyři oválné články nejspíše z opaskového řetězu a část zahnutého předmětu, který lze považovat za část náramku.

8. 9. Textilní fragmenty

Textilní fragmenty nalezené na dvou předmětech z hrobu č. 44 vyhodnotila H. Březinová. Na očku opaskové zápony byly identifikovány blíže neurčitelné textilní fragmenty a na dvou železných fragmentech, které pocházejí nejspíše z náramku, byla zaznamenána plátňová vazba (*Březinová 2007*).

9. Interpretace

9. 1. Chronologické zařazení pohřebiště

Na základě analýzy předmětů je nejstarší fází na pohřebišti stupeň LT B1, který zastupují hroby č. 44, 52, 64 a 209. Pokud počítáme s vymezením tzv. předduchcovského horizontu do LT B1a (*Holodňák – Waldhauser 1984*), lze ženský hrob č. 44 s nejbohatší výbavou přesněji zařadit do následného tzv. duchcovského horizontu LT B1b-c (*Sedláčková – Waldhauser 1987, 161-162, obr. 41; Waldhauser 1987, Abb. 4; Holodňák 1988, 93-99, obr. 25; členění P. Sankota in Venclová ed. 2008, 88-89*). Druhou a zároveň nejmladší fází reprezentuje pouze hrob č. 49, který můžeme podle hrobového inventáře datovat na přelom LT B2/C1. Dětský hrob č. 155 nelze kvůli absenci hrobové výbavy chronologicky určit.

Co se týče absolutní chronologie, začátek pohřbívání na pohřebišti v Zeměchách spadá do let 390/380 př. n. l. a konec pohřbívání do období kolem let 260/250 př. n. l. (*Waldhauser 2001, 41*). Podle R. Gebharda, který vytvořil chronologický systém pro celou střední Evropu, by začátek pohřbívání v Zeměchách začínal již kolem 420/410 př. n. l. (*Gebhard 1989, Abb. 46*).

9. 2. Prostorová analýza pohřebiště

9. 2. 1. Terén

Pohřebiště bylo zkoumáno severně od dnešní obce Zeměchy u Kralup nad Vltavou. Rozkládalo se na mírném svahu, který klesá jihovýchodním směrem ke Knovízskému potoku (viz mapa). Jedná se o typickou polohu laténského pohřebiště, které můžeme v Čechách i na Moravě nejčastěji nalézt právě na mírném svahu, na mírných terénních vlnách nebo terasách a vyvýšeninách v blízkosti vodního toku (Praha: *Bureš 1987, 18*; Brno – Maloměřice: *Čížmářová 2005, 11*; Holubice a Křenovice: *Čížmářová 2009, 16, 25*; Jenišův Újezd: *Waldhauser ed. 1978, I, 17*; Kutná Hora: *Valentová 1993, 623*; Makotřasy: *Čížmář 1978, 118*; Pustiměřské Prusy: *Meduna 1962, 173*; Radovesice I: *Waldhauser 1987, 107*; Radovesice II: *Budinský – Waldhauser 2004, 5*; střední Pojizeří: *Waldhauser - Salač 1977, 58 – 59*; střední Polabí: *Sedláčková – Waldhauser 1987, 158; Waldhauser 1987, 46*). Pouze pohřebiště v Tišicích se nalézalo na rovině (*Turek 1997, 237*). Stejně jako v Zeměchách byla na svazích se sklonem k jihovýchodu osazena pohřebiště Makotřasy (*Čížmář 1978, 118*) a

Stránce (*Waldhauser 1987, 138*). Podle sídelně-geografického členění J. Waldhausera patří naleziště do makroregionu 20: střední Čechy a regionu 22: Slánsko (*Waldhauser 1987, 163-164, Abb. 2*).

9. 2. 2. Nadmořská výška

S nadmořskou výškou 192 – 200 m n. m. můžeme pohřebiště v Zeměchách zařadit spíše k níže položeným nekropolím, které se vyskytují například ve středním Polabí, kde dosahují průměrných výšek 185 – 200 m n. m. (*Sedláčková – Waldhauser 1987, 134*). Další pohřebiště, která jsou situována v nadmořské výšce kolem 200 m jsou například Letky (195 – 220 m n.m.: *Waldhauser 1987, 89*), Stránce (210 – 212 m n.m.: *Waldhauser 1987, 139*) a Brno – Maloměřice (212,5 m n.m.: *Čižmářová 2005, 11*). Naprostá většina laténských pohřebišť se nachází v rozmezí 200 – 300 m n.m. Nadmořské výšky nad 300 m n.m. jsou uváděny jen vzácně (*Zápotocký 1973, 159*), ale některá pohřebiště i tuto výšku překračují. Výška kolem 300 m n.m. je udávána z pohřebiště Makotřasy (*Čižmář 1978, 118*), z pohřebiště v Rozběřicích I (*Mangel 2009, 29*) a z lokality Bylany s hrobovými nálezy (*Čižmář – Valentová 1977, 179*). Z pohřebišť překračující 300 m n.m. se jedná například o Radovesice II, kde nadmořská výška dosahuje 305 – 310 m (*Budinský – Waldhauser 2004, 5, 74*) a dvě lokality s hrobovými nálezy na Čáslavsku a Kutnohorsku: Bykánce se svými 320 m a výjimečné Radvančice, které dosahují nadmořské výšky cca 500 m (*Čižmář – Valentová 1977, 179*). Z lokality Mšeno na Mladoboleslavsku je udávána nadmořská výška 350 m, ale není jisté, zda se opravdu jedná o nález hrobového charakteru (*Waldhauser - Salač 1977, 58*). Ve středním Poohří uvádí P. Holodňák osm lokalit, které lze umístit do rozmezí 301 – 350 m n.m., nad vrstevnicí 350 m n.m. nezaznamenal žádnou lokalitu (*Holodňák 1988, 84, Tab. 1*). Výjimečně vysokou nadmořskou výšku 380-390 m má kostrový hrob z Prahy 5 - Stodůlek (*Bureš 1987, 75*).

9. 2. 3. Vzdálenost od vodního toku

Naleziště se nachází asi 250 metrů od dnešního toku Knovízského potoka. Pro laténská pohřebiště je běžné, že se nacházejí v blízkosti vodních toků (např. *Waldhauser - Salač 1977, 58*; *Čižmář – Valentová 1977, 179*), a to většinou do vzdálenosti 300 metrů (např. v Praze nejčastěji do 150 metrů: *Bureš 1987, 18*; ve středním Polabí 50 – 250 metrů, výjimečně až 500 metrů: *Sedláčková – Waldhauser 1987, 158*; Tišice asi 300 metrů: *Turek 1997, 237*; Jičínsko

kolem 300 metrů: *Waldhauser 1988, 64*). Poměrně daleko (asi 500 metrů) se nachází nejbližší vodoteč od pohřebiště v Kutné Hoře (*Valentová 1993, 623*).

9. 2. 4. Rozložení pohřebiště

Pohřebiště v Zeměchách bylo zachyceno na ploše o rozměrech cca 281 x 8 m ve směru západ – východ. Ze západu bylo ohraničeno hrobem č. 209 a z východu hrobem č. 155 (*Příloha 3*). Pokud bychom o něm uvažovali jako o jednom uzavřeném pohřebišti, jednalo by se o nejrozsáhlejší pohřební areál z doby laténské v Čechách i na Moravě. Když bychom nejvýchodnější hrob č. 155 vyloučili jako ne-laténský, činila by rozloha pohřebiště zhruba 245 x 8 m a nadále by tedy mělo výjimečnou velikost.

Pro srovnání můžeme uvést rozlohu některých publikovaných pohřebišť z Čech a Moravy (*Tab. 3*). Největší české pohřebiště v Jenišově Újezdě je orientováno delší osou ve směru sever – jih o rozloze 60 x 70 metrů (*Waldhauser ed. 1978, Abb. 3*), Radovesice I delší osou ve směru sever – jih o rozloze 23 x 115 metrů (*Waldhauser a kol. 1993, 302, Beilage 2; Waldhauser 1987, Abb. 20*) a Radovesice II delší osou ve směru sever – jih o rozloze 21 x 29 metrů (*Budinský – Waldhauser 2004, 43, obr. 3*). Jinou orientaci má pohřebiště v Makotřasích, které se rozkládalo na ploše 60 x 160 metrů a bylo osazeno delší osou směrem jihovýchod – severozápad (*Čižmář 1978, 117-118, obr. 2*), a pohřebiště v Kutné Hoře-Karlově, které mělo rozsah 60 metrů ve směru západ – východ (*Valentová 1993, 625, obr. 1*). Na největší moravské nekropoli v Brně-Maloměřicích je zaznamenána orientace delší osou ve směru severovýchod – jihozápad o rozměrech 40 x 75 metrů (*Čižmářová 2005, 14, obr. 3*), v Holubicích bylo pohřebiště orientováno stejným směrem jako v Brně-Maloměřicích a rozkládalo se na ploše 30 x 65 metrů (*Čižmářová 2009, 18, obr. 5*) a v Křenovicích se nekropole rozkládala delší osou ve směru východ – západ o rozměrech 30 x 40 metrů (*Čižmářová 2009, 26, obr. 12*). Jak je patrné, většina pohřebišť v Čechách a na Moravě nepřesahuje vzdálenost 100 metrů mezi krajními hroby (*Waldhauser ed. 1978, II, Abb. 67; Sedláčková – Waldhauser 1987, 159; Valentová 1993, 625*). Ze zahraničních pohřebišť uvádím jako příklad švýcarské pohřebiště Münsigen-Rain, které mělo rozsah ve směru sever – jih asi 115 metrů (*Müller Hrsg. 1998, Fig. 5*).

Pohřebiště	Rozměry (m)	Orientace delší osy	Počet odkrytých hrobů
Brno-Maloměřice	40 x 75	SV - JZ	cca 86
Holubice	30 x 65	SV - JZ	cca 87
Jenišov Újezd	60 x 70	S - J	nejméně 120
Křenovice	30 x 40	V - Z	38
Kutná Hora-Karlov	60	Z - V	49
Makotřasy	60 x 160	JV - SZ	22
Münsingen-Rain (Švýcar.)	115	S - J	cca 226
Radovesice I	23 x 115	S - J	37
Radovesice II	21 x 29	S - J	22
Zeměchy u Kralup n. Vl.	8 x 281	Z - V	6 (?)

Tab. 3: Přehled rozměrů, orientací delších os a počtu odkrytých hrobů na vybraných latěnských pohřebištích z Čech a Moravy a ze švýcarského pohřebiště Münsingen-Rain ve srovnání s pohřebištěm v Zeměchách u Kralup nad Vltavou

Jak už bylo naznačeno výše, hroby v Zeměchách se od sebe nacházely v relativně velkých vzdálenostech (Tab. 4). U největších (především v počtu hrobů) prozkoumaných pohřebišť v Čechách a na Moravě se setkáváme spíše s menšími vzdálenostmi hrobů od sebe a na menší ploše. Například v Jenišově Újezdě byly hroby zaznamenány ve vzájemné vzdálenosti (s výjimkou krajních hrobů) do 2,5 metru (Waldhauser ed. 1978, I, Abb. 3).

Hroby	Vzdálenost
č. 209 - č. 64	42, 5 m
č. 64 - č. 52	28, 5 m
č. 52 - č. 44	39, 5 m
č. 44 - č. 49	134 m
č. 49 - č. 155	36, 5 m

Tab. 4: Přibližné vzdálenosti mezi hroby v Zeměchách (ve směru západ – východ)

U většiny nekropolí jsou ale registrovány i ojedinělé hroby nebo skupinky hrobů, které jsou poměrně daleko vzdálené od pohřebního areálu – např. hrob č. 1 v Tuchomyšli se nacházel 54 metrů východním směrem (Waldhauser 1987, Abb. 48), hrob č. 1 ze Stránců 19 metrů jižním směrem (Waldhauser 1987, Abb. 40). V Radovesicích I byl hrob č. 4 (žárový) vzdálen 10 metrů jižním směrem od pohřebiště a hroby č. 1 a 2, vzdálené od sebe 38 metrů, se nacházely 259 metrů západně od nekropole (Waldhauser a kol. 1993, 302, Beilage 2;

Waldhauser 1987, Abb. 20). Od pohřebiště v Jenišově Újezdě byl jeden jedinec pohřben ve vzdálenosti 20-25 metrů jihozápadním směrem, další 60 metrů západním směrem a třetí 115 metrů severozápadním směrem (*Budinský – Waldhauser 2004, 76*). V Makotřasech se severozápadně od největší skupiny pohřbů (č. 6 - 21) vyskytoval ve vzdálenosti 145 metrů hrob č. 2, hroby č. 1 a 3 ve vzdálenosti 100-105 metrů a hroby č. 4 a 5 ve vzdálenosti 20-25 metrů. Asi 160 metrů jihozápadně od nekropole byly zaznamenány i další dva hroby (označené jako I a II) a ve vzdálenosti 370 metrů i hrob č. 23. Geofyzikální prospekci objevený hrob č. 22 se nacházel asi 300 metrů severním směrem od pohřebiště v Makotřasech (*Čížmář 1978, 118, obr. 2; Pleslová – Marek – Waldhauser - Chochol 1978, 134; Budinský – Waldhauser 2004, 72*).

Zajímavá je situace v Soběsukách, kde byly odhaleny osamocené hroby i skupinky hrobů (*Holodňák 1988, 51-53; 1991, 432; 1999, obr. 1; Waldhauser 2001, 452-453*), lokalita není ale bohužel zatím vyhodnocena. Z dalších významných lokalit, které nejsou doposud publikované, musíme zmínit pohřebiště v Praze 5-Jinonicích, kde byla nalezena jedna větší skupina hrobů a potom jednotlivé hroby nepravidelně a ve větších vzdálenostech rozmístěné na poměrně velké ploše (*Waldhauser 2001, 401; Bureš – Waldhauser 2005, 763-764*), a pohřebiště v Praze 6-Ruzyni, kde hroby tvořily v podstatě dvě větší skupiny s pár mírně vzdálenými hroby (*Waldhauser 2001, 405-406; Bureš – Waldhauser 2005, 770*).

Vzhledem k tomu, že se v Zeměchách jednalo o záchranný výzkum, který probíhal jen na místech vytyčených komunikací, nelze odhadnout, jak velká část pohřebiště byla odhalena. Jediné, co je s největší pravděpodobností možné vyloučit, je výskyt hrobů severně od zhruba první třetiny komunikace “B“, v místě prozkoumané komunikace “C“. P. Sankot rozdělil pohřebiště v Čechách podle jejich vnitřního členění do čtyř kategorií (*Sankot 2007b, 112*): 1) jedno velké spojené pohřebiště s vysokou koncentrací hrobů (Jenišov Újezd, Kutná Hora-Karlov), 2) pohřebiště s řídkou koncentrací hrobů (Tuchomyšl, Dobšice, Stránce), 3) pohřebiště s několika skupinami hrobů nebo s ojedinělými hroby v okolí (Makotřasy, Tišice), 4) koncentrace hrobů do dvou větších skupin (Dobrá Voda, Letky, Radovesice I, Praha 6-Ruzyně). Vzhledem k nastíněným variantám se proto nabízí několik možností, jak situaci v Zeměchách interpretovat:

1) Můžeme předpokládat, že se jedná o jeden velký pohřební areál nebo o jeho okrajovou část, na které bylo pohřbíváno od LT B1 až do LTB2/C1, či v LT B1 a

v LTB2/C1¹². Pohřebiště by chronologicky narůstalo od západu směrem k východu¹³. Z našeho území je známo několik pohřebišť, kde je zaznamenáno chronologické narůstání – například Brno-Maloměřice (Čižmářová 2009, 20), Makotřasy (Čižmář 1978, 130), Radovesice I (Waldhauser 1980, 624-625, obr. 2), Münsingen-Rain (Hodson 1968, 25, Fig. 4). Ale vzhledem k situacím, které nacházíme na jiných prozkoumaných českých pohřebištích, se jeví možnost jednoho velkého pohřebiště asi velmi nepravděpodobná. Za daný časový úsek by muselo být na tak rozsáhlé nekropoli pravděpodobně pohřbeno mnohem více jedinců, navíc by se hroby asi nacházely blíže u sebe. Protože velikost pohřebiště nejspíše závisela na době trvání příslušného sídliště, k tak dlouhotrvajícímu pohřebišti by muselo náležet i stejně trvající sídliště, které ale nebylo v Zeměchách zatím objeveno.

Podobně by se mohla v této souvislosti jevit již nastíněná situace v Makotřasích, kde se nachází dosud nejrozsáhlejší pohřebiště na našem území (délka 160 metrů). Na tak velkém prostoru zde bylo objeveno pouze 22 hrobů, které tvořily jeden větší shluk, skupinky a ojedinělé hroby. M. Čižmář ale předpokládá, že se původně jednalo o rozsáhlé pohřebiště, o jeho členění a hustotě hrobů ale nemůžeme stejně jako v Zeměchách činit nějaké závěry (Čižmář 1978, 130).

2) Pokud bychom hrob č. 155 vyloučili jako ne-laténský, mohli bychom situaci interpretovat jako skupinu hrobů č. 209, 64, 52 a 44, ke které příslušel i 134 metrů vzdálený hrob č. 49. Ten se od běžných laténských hrobů odlišuje tím, že mu chybí lebka a část dolních končetin a na hrudi byl zatížen větším kamenem. Na základě bojovnického hrobu č. 22 z pohřebiště v Makotřasech, který byl odkryt asi 300 metrů od nekropole a v jehož hrobové jámě se vyskytovalo kamenné obložení, byla vyslovena hypotéza, že ojedinělé hroby uložené v blízkosti pohřebních areálů symbolizují určité rituální praktiky, kdy byli někteří jedinci, například zemřelí za neobvyklých situací, pohřbeni mimo tradiční nekropoli (Pauli 1975, 174; Pleslová – Marek – Waldhauser - Chochol 1978, 144). Do hrobu č. 49 mohl tedy být uložen jedinec, který se nějakým způsobem odlišoval od zbytku společnosti, a proto byl pohřben mimo běžný pohřební areál.¹⁴

---

¹² Hroby typické pro fázi LT B2 nebyly zachyceny.

¹³ Hrob č. 155 ale nelze chronologicky začlenit.

¹⁴ Více k hrobu č. 49 v kapitole 9. 5 (Problematika „kultu hlav“ v době laténské).

Je ale nutné brát v potaz, že právě hrob č. 49 je na lokalitě nejmladším hrobem, náleží jako jediný do fáze LT B2/C1, a chronologicky proto nesouvisí s odkrytými hroby v západní části pohřebiště. Hypotéza o rituálně vyloučeném jedinci mimo běžný pohřební areál by proto platila asi jen tehdy, když bychom předpokládali, že odkryté hroby č. 209, 64, 52 a 44 z fáze LT B1 představují jen zlomek dlouhotrvajícího pohřebiště či skupiny hrobů. Museli bychom například předpokládat, že jižním směrem od skupiny odkrytých hrobů se nacházely další hroby, které by spadaly do mladších fází (LT B2, LT B2/C1).

Podle P. Sankota by se ale i přes chronologickou nesouvislost mohlo v případě hrobu č. 49 jednat o dodatečný pohřeb a již zmíněné vyloučení jedince. Hroby musely být nějakým způsobem označené, a tak mohlo povědomí o pohřebišti přetrvat (*ústní sdělení – Pavel Sankot*).

3) Mimo dlouhotrvajících sídlišť existovaly i krátkodobé osady, ke kterým příslušely menší pohřebiště, skupiny hrobů nebo ojedinělé hroby (*Sedláčková – Waldhauser 1987, 159*). Vzhledem k velké vzdálenosti mezi hroby č. 44 a č. 155 (170 m) nebo - pokud hrob č. 155 vyloučíme ze zařazení do doby laténské - mezi hroby č. 44 a č. 49 (134 m) můžeme uvažovat o tom, že byly výzkumem zachyceny části dvou menších pohřebišť, či dvou skupin hrobů – jako tomu bylo například v Soběsukách. Do první skupiny by patřily hroby č. 209, 64, 52 a 44 a do druhé skupiny hrob č. 49 a 155, nebo jen hrob č. 49. Další hroby, které by patřily ke zmíněným skupinám, by se mohly vyskytovat v jejich okolí – v případě první skupiny můžeme nejspíše vyloučit výskyt hrobů severním směrem. Tato možnost se vzhledem k nastíněným skutečnostem jeví asi jako nejpravděpodobnější.

9. 2. 5. Kritika pramenů

Záchranným výzkumem byla zachycena jen část pohřebiště, a proto se můžeme jen domnívat, jakým směrem se mohlo dále rozšiřovat. Vzhledem k velké vzdálenosti mezi hroby se naskytá otázka, zda nebyly některé hroby při výzkumu přehlédnuty nebo v průběhu skrývky odbagrovány. Podle geologické zprávy J. Zavřela totiž „může při provádění skrývky až na úroveň čisté spraše ve stratigraficky komplikovaných polohách dojít k odbagrování více než 50 % archeologických situací (*Zavřel 2007*)“.

9. 3. Pohřební ritus

9. 3. 1. Orientace hrobů

Kromě hrobu č. 64, kde chybí kosterní pozůstatky (zachována pouze část loketní kosti), a dětského hrobu č. 155 byly všechny hroby orientovány ve směru sever - jih (hlava k severu). Jedná se o typické uložení zemřelých v době laténské na našem území (*Waldhauser 1987, 47*). Do přijatelné normy lze zařadit i mírné odchylky severním směrem (SZ-JV, SV-JZ) a orientaci ve směru V-Z, se kterou se v Čechách výjimečně setkáváme v hrobech mužů-bojovníků. Ostatní orientace nebojovnických hrobů (J-S, V-Z, Z-V) jsou výjimečné a jsou často spojeny se zvláštnostmi v pohřebním ritu nebo ve výbavě (*Sedláčková – Waldhauser 1987, 162*).

U hrobu č. 155 byla zaznamenána netypická orientace jih – sever (hlava k jihu). Takto orientovaný hrob můžeme nalézt například na pohřebišti v Radovesicích (hrob č. 14: *Waldhauser 1987, 118-119, Abb. 28*), v Holohlavech I (hrob č. 4/1924: *Mangel 2009, 31*) a v Praze 5 – Řeporyjích (hroby č. 1-4: *Bureš 1987, 74*). V Praze 6 – Ruzyni byli dokonce do všech 48 hrobů uloženi mrtví lebkou k jihu (*Bureš – Waldhauser 2005, 770*). Na Moravě se hroby s touto orientací vyskytují například na pohřebišti v Holubicích (hrob č. 50 a 55: *Čižmářová 2009, 22*), v Brně-Maloměřicích (hrob č. 29: *Čižmářová 2005, 14, obr. 19:1, 2, obr. 50*) a v Brně-Chrlicích (*Čižmářová 1990*), kde byly dokonce všechny kostrové hroby na pohřebišti orientovány tímto směrem. I kvůli vyššímu počtu keramických nádob v hrobových výbavách jsou tyto hroby spojovány s oblastí Karpatské kotliny, kde je zmíněná orientace hrobů běžná (např. *Benadík 1957, 117; Čižmářová 1990, 264, 267; Mangel 2009, 52; Meduna 1961, 277*).

Vzhledem k absenci hrobové výbavy a netypické orientaci dětského hrobu č. 155 je ale nutné počítat i s velmi pravděpodobnou možností, že se vůbec nejedná o hrob z doby laténské.

9. 3. 2. Poloha skeletu

V době laténské byli mrtví do hrobové jámy ukládáni v natažené poloze na zádech, nejčastěji s horními i dolními končetinami nataženými podél těla, tak jako to bylo v hrobě č. 44 na pohřebišti v Zeměchách. Za časté lze považovat i mírné odchylky v uložení horních a dolních končetin (*Budinský – Waldhauser 2004, 82*), které se v Zeměchách vyskytly ve dvou

podobách: pravá ruka natažená podél těla, levá pokrčená v lokti a uložena v klíně (hrob č. 49 a 52), levá ruka natažená podél těla, pravá pokrčená v lokti a uložena v klíně a dolní končetiny nad kotníky překříženy (hrob č. 209).

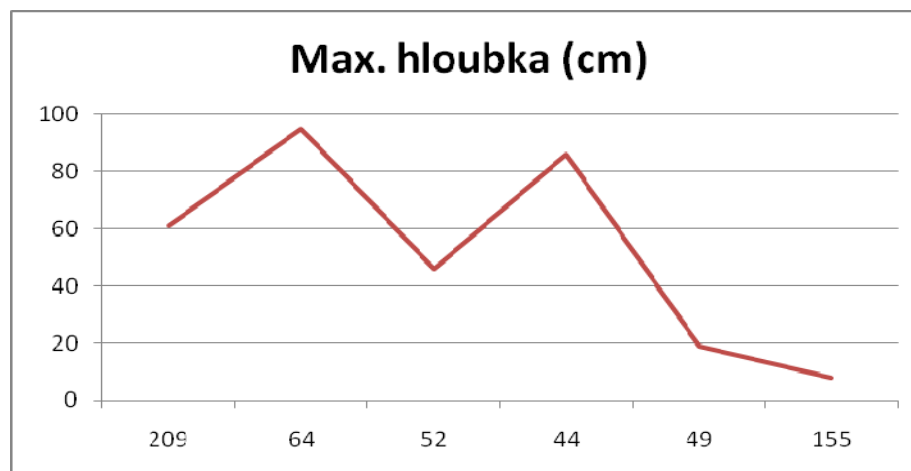
Na kostrách z laténského pohřebiště v Makotřasích bylo ukázáno, že zdánlivě těžko vysvětlitelné polohy koster lze někdy dobře antropologicky zdůvodnit – mohlo se jednat o důsledky zdravotního stavu nebo dlouhodobé pracovní zátěže (Čižmář 1978, 140; Chochol 1978). Podle J. Waldhausera by překřížené nohy možná mohly souviset se zabalením do pohřebního roucha nebo s pohřbením v úzké dřevěné rakvi (Waldhauser 1987, 49); rakev ale nebyla u žádného z hrobů v Zeměchách zaznamenána. Za nepřiliš časté lze považovat uložení zemřelého na břicho (např. *Radovesice II: Budinský – Waldhauser 2004, 33*; Tišice: *Turek 1997, 238*) nebo ve skrčené poloze na bok (např. Kutná Hora: *Valentová 1977, 625-626*; Makotřasy: *Čižmář 1978, 131*; Tišice: *Turek 1997, 245-246*). U dvou hrobů ze Zeměch (č. 64 a 155) nebylo možné polohu skeletu určit.

9. 3. 3. Hrobová jáma

Hrobové jámy na pohřebišti v Zeměchách odpovídají běžně se vyskytujícím hrobovým jámám, které mívají obdélníkový půdorys, svislé stěny a rovné dno (Venclová ed. 2008, 86). Menší odchylky byly zaznamenány u hrobu č. 52, kde se severní stěna kónicky svažovala ke dnu, u hrobů č. 44 a 49, kde se dno mírně zahluovalo od jihu směrem na sever a u hrobů č. 52 a 209 od severu směrem na jih. U hrobu č. 64 se kamenité dno zahluovalo do středu hrobové jámy. Existence dřevěných rakví nebyla na pohřebišti prokázána.

Délka a šířka hrobové jámy byla závislá na tělesné výšce zemřelého, někdy je zmiňován i sociální status, který mohl mít vliv na její rozměry. Například u mužů-bojovníků jsou často zaznamenány dlouhé a široké hrobové jámy (Lorenz 1978, 45). V Zeměchách mají hrobové jámy obvyklé rozměry – délka se zde u hrobů s dospělými jedinci pohybuje od 188 do 210 cm a šířka od 60 do 73 cm. U dětského hrobu činí rozměry hrobové jámy 81 a 36 cm.

Maximální hloubky hrobů na pohřebišti kolísaly, pohybovaly se od 19 do 95 cm, u dětského hrobu č. 155 to bylo jen 8 cm. Podle geologické zprávy J. Zavřela (2007) stoupá na lokalitě zvlněný povrch spraše od JV k SZ, ale vzhledem k rozdílným zahloubením hrobů v rámci zkoumané plochy se nezdá, že by úroveň spraše souvisela s hloubkou hrobů (Tab. 5).

Tab. 5: Maximální hloubka hrobů podle jejich rozmístění na pohřebišti (ve směru západ – východ).

9. 3. 4. Kámen v hrobové jámě

Použití kamene v laténských hrobech je celkem běžné (*Budinský – Waldhauser 2004, 82*). Jedná se buď o kamenné obložení u dna po obvodu hrobové jámy, jako tomu bylo v případě hrobu č. 209, nebo o kamenité dno, které se v případě Zeměch vyskytovalo v hrobu č. 64. Dále jsou nalézány i jednotlivé kameny na kostře, jako u hrobu č. 49, nebo kolem ní. Větší počet kamenů ve formě závalu, který by mohl souviset se zajištěním tzv. nebezpečného mrtvého (*Pauli 1975, 174, 179*), nebyl na lokalitě zjištěn. Jen kostra hrobu č. 49 byla na hrudi zatížena jedním větším kamenem.

9. 3. 5. Nefunkční uložení předmětů hrobové výbavy

V hrobě č. 44 byly nefunkčně uloženy 4 spony a 2 prsteny v oblasti hlavy. Spolu s nimi se zde nacházelo i 6 skleněných korálků a jeden železný neidentifikovatelný předmět. V hrobě č. 49 se spona vyskytovala na místě chybějící lebky. Spony ve funkční poloze se běžně vyskytují v oblasti hrudního koše, v blízkosti ramen a klíčních kostí (*Budinský-Waldhauser 2004, 49*).

Situací, kdy se spony vyskytly v oblasti hlavy, je více – například dvě železné spony v hrobě č. 19 na pohřebišti Radovesice II (*Budinský-Waldhauser 2004, 32*), železná spona v hrobě č. 95 na pohřebišti Jenišův Újezd (*Waldhauser ed. 1978, I, 80*), železná spona v hrobu č. 3 ze Stránců (*Waldhauser 1987, 141*), několik spon nefunkčně uložených v oblasti hlavy na pohřebišti Radovesice I (*Waldhauser 1987, 109-132*) a na pohřebišti Makotřasy (*Čížmář 1978, 118-130*). Na pohřebišti v Kutné Hoře-Karlově bylo zaznamenáno několik

spon uložených v nefunkčních polohách – např. v hrobu č. 8 se nacházely dvě spony na lebce a dvě další v okolí lebky, v hrobě č. 20 čtyři spony uložené přímo na lebce; vždy se jednalo o železné spony (*Valentová 1993, 638*). Jak uvádí P. Budinský a J. Waldhauser, nefunkční uložení spon v prostoru lebky, pánve nebo dolních končetin je možno interpretovat spíše jako sepnutí textilního rubáše, než šatu (*Budinský – Waldhauser 2004, 84*). V některých případech jsou na sponách, vyskytujících se na lebce nebo v jejím okolí, zaznamenány otisky textilií, které by mohly nasvědčovat tomu, že mrtví byli uloženi do hrobu s hlavou zahalenou do látek (*Valentová 1993, 642*)¹⁵, možná snad do šátků (*Waldhauser 1999, 44*), a sepnutou i několika sponami. U hrobů č. 44 a 49 ze Zeměch ale nejsou otisky textilu na sponách v okolí lebky doloženy. Dále je také zmiňována možnost, že souvislost se zavinutím do pohřebního rubáše by mohly mít nad kotníky překřížené nohy zemřelého (*Budinský – Waldhauser 2004, 85*). To nelze v Zeměchách opět potvrdit, protože překřížené dolní končetiny měl mrtvý pouze v hrobě č. 209, kde vzhledem k absenci spon nelze asi o přítomnosti pohřebního rubáše uvažovat.

Proč se v ženském hrobě č. 44 v oblasti hlavy vyskytovaly i dva prsteny, které byly běžně nošeny na prstech ruky, šest skleněných korálků a železný fragment, nevíme. Možná mohla pohřbená žena nosit prsteny a korálky na provázku kolem krku a v důsledku postdepozičních procesů pak došlo k jejich promíchání a posunutí z oblasti krku. Podobný nález byl objeven na pohřebišti v Kutné Hoře-Karlově v ženském hrobě č. 48, kde byly odhaleny 4 bronzové prsteny, které měla zemřelá nejspíše zavěšeny na hrdle. Nošení různých bronzových kroužků na hrdle a jinde nebylo prý neobvyklé (*Valentová 1993, 628, 638*). J. Valentová uvádí hrob z Prahy-Podbaby, kde byl nalezen železný kroužek se zbytky řetízku (*Filip 1956, 375*) a dále bylo nalezeno na Stradonicích několik skleněných korálů a dva (nejspíše bronzové) prsteny zavěšené na drátku či provázku¹⁶ (*Píč 1903, Tab. VIII: 21*). Na pohřebišti v Münsingen-Rainu bylo objeveno několik náhrdelníků, které byly složeny ze skleněných korálků a většinou jednoho bronzového prstenu (*Hodson 1968, Pl. 3: 758; Pl. 5: 700; Pl. 29: 841*).

---

¹⁵ Autorka uvádí, že tato hypotéza platí prozatím jen pro ženské hroby.

¹⁶ V Píčově práci bohužel postrádáme vhodné propojení slovního popisu s obrázkovými přílohami, a tak zrovna k tomuto nálezu jsem nenašla slovní popis, tudíž se jen domnívám, o jaké předměty mohlo jít.

V nefunkční poloze ležel také železný opaskový kroužek v hrobu č. 209. Nacházel se v oblasti dolních končetin, běžně se ale vyskytuje v oblasti pánve.

9. 4. Sociální struktura pohřebiště

O sociální struktuře laténské společnosti, která je tradičně spojována s keltským etnikem, se dozvídáme již od Gaia Julia Caesara z jeho Zápisků o válce galské. V čele keltské společnosti měli stát rytíři-jezdci (*equites*) a kněží (*druides*), kteří ovládali prostý lid (*plebs*) (*Caesar VI, 13*). Doposud byla na našem území archeologicky identifikována jen vrstva rytířů-jezdců a prostý lid, vrstvu kněžích se zatím nepodařilo zachytit (*Venclová 2002*). Mezi první vrstvu rytířů-jezdců jsou většinou řazeny hroby mužů se zbraněmi a do třetí vrstvy spadají hroby s minimální výbavou nebo úplně bez ní. Podle různých pohřebních výbav nalézáných na pohřebištích se ale zdá, že sociální struktura společnosti, která v době laténské obývala území Čech a Moravy, byla členitější (*Budinský – Waldhauser 2004, 104*). Je nezbytné položit otázku, kterou však není možné řešit na tomto místě, zda jsou Caesarova pozorování, vztahující se k oblasti Galie, použitelná pro území České kotliny.

9. 4. 1. Přehled bádání o sociální struktuře v době laténské na základě pohřebišť

Už od počátků vědeckého zájmu o laténská pohřebiště vznikaly pokusy o uspořádání předmětů uložených v hrobech do skupin, které by byly charakteristické pro určité pohlaví, věk, sociální skupinu atd. Jako první se u nás sociální strukturou laténské společnosti na základě hrobových výbav zabýval J. Filip. Ten rozdělil hroby podle druhu a početnosti předmětů do pěti skupin: 1. pohřby vojenské vrstvy v plné zbroji, 2. bohatě vybavené hroby žen, 3. průměrně vybavené pohřby, 4. pohřby chudě vybavené, 5. pohřby bez výbavy (*Filip 1956, 307-311*). Na Moravě potom M. Čižmář rozčlenil hroby podle počtu předmětů, velikosti a tvaru hrobové jámy, postavení hrobů na pohřebišti apod. také do pěti skupin: 1. pohřby bojovníků, 2. pohřby s bohatou výbavou (více než 6 předmětů), 3. pohřby s průměrnou výbavou (4 – 6 předmětů), 4. pohřby s chudou výbavou (1 – 3 předměty), 5. pohřby bez výbavy (*Čižmář 1972, 73*).

Na základě analýzy hrobů v **Jenišově Újezdě** vytvořili různí badatelé několik skupin pohřebních výbav. P. Sankot stanovil podle výskytu určitých předmětů a místa jejich uložení v hrobech dvě skupiny pohřbů: 1. pohřby se zbraněmi a 2. pohřby beze zbraní, které dále

rozdělil na pohřby s nánožníky, pohřby s náramky, pohřby jen s jednou nebo dvěma sponami a pohřby bez výbavy (*Sankot 1978, 78-92, Abb. 33-37, Abb. 62: 2*). E. Neustupný dospěl matematickou analýzou k devíti skupinám hrobových výbav: 1. hroby bohatě vybavené všemi druhy osobních ozdob (hlavně z bronzů), 2. hroby s jednou železnou sponou, 3. hroby se zbraněmi, 4. hroby s náramky a železnými sponami, 5. hroby s žádnou nebo velmi chudou výbavou, 6. hroby asi se třemi sponami a třemi kruhy, opasky, 7. hroby s jedním náramkem, 8. dětské hroby, 9. hroby s jednou až dvěma železnými sponami (*Neustupný 1978, 63, Abb. 62: 2*). Skupinu hrobů mužů-bojovníků v Jenišově Újezdě zvlášť vyhodnotil J. - J. Charpy, který ji rozlišil na tři skupiny (*Charpy 1978, 13-19*). H. Lorenz dále rozdělil laténské hroby z Jenišova Újezda na: 1. hroby se zbraněmi, 2. hroby s kruhovým šperkem beze zbraní, 3. hroby bez kruhového šperku a beze zbraní (*Lorenz 1978, 72-73, Abb. 62: 2*). Podle věku, pohlaví a kombinací předmětů v hrobové výbavě vytvořil J. Waldhauser tzv. garnitury pohřební výbavy (*Waldhauser ed. 1978, I, 106-107; II, Abb. 62; Waldhauser 1987, 39-41, Abb. 5; 1999, 220-221; 2001, 89, 91*), které rozdělil do devíti základních skupin: garnitura 100 – hroby mužů mezi 18 – 60 lety se zbraněmi, garnitura 200 – hroby žen od 15 let do vysokého věku s nánožníky, garnitura 300 – hroby žen od 15 let do vysokého věku se dvěma náramky, bez nánožníků, garnitura 400 – hroby spíše mladších jedinců, většinou žen a méně mužů, s jedním náramkem, garnitura 500 – hroby spíše starších jedinců, většinou žen a méně mužů, s jedním nápažníkem, garnitura 600 – hroby mužů všech věkových kategorií s 1 – 2 sponami, garnitura 700 – hroby dětí od 1 roku do 13 – 15 let, s nepočetnou výbavou nebo bez výbavy, garnitura 800 – muži všech věkových kategorií bez výbavy, garnitura 900 – výjimky. Každá ze základních garnitur byla dále rozdělena.

Garnitury hrobových výbav podle J. Waldhausera byly v souvislosti s vyhodnocením pohřebiště **Radovesice II** ještě dále rozčleněny do čtyř skupin a identifikovány i na dalších pohřebištích v Čechách: 1. muž-bojovník, 2. bohatě vybavená žena, výjimečně dítě, 3. pohřeb s průměrnou výbavou, 4. pohřeb s chudou výbavou, 5. pohřeb bez výbavy. Jednotlivé varianty v rámci těchto čtyř skupin byly ztotožněny i s rodinným a společenským postavením pohřbených jedinců ze skupiny vesnické elity, vrstvy řemeslníků a zemědělců a vrstvy chudiny a nesvobodných (*Budinský – Waldhauser 2004, 104-123*).

Na základě stopových prvků stroncia, zinku a olova získaných ze skeletů z českých pohřebišť Kutná Hora-Karlov a Radovesice a francouzských pohřebišť Roulier a Mont Troté se V. Smrčka a J. Jambor (2004) pokusili upřesnit sociální stratifikaci v době laténské.

Obsahy zmíněných prvků byly u jednotlivých skeletů v hrobech rozčleněny podle Waldhauserových garnitur hrobové výbavy do čtyř skupin, přičemž bylo například zjištěno, že Waldhauserova garnitura 600 by mohla reprezentovat dosud archeologicky neidentifikovatelnou vrstvu kněžích (*Smrčka – Jambor 2004, 281*).

Co se týče zahraničních oblastí, je nutné zmínit zpracování pohřebišť v Karpatské kotlině slovenským badatelem J. Bujnou (1982), který zde hroby rozřadil do pěti skupin: 1. mužské hroby s kompletní výzbrojí a bohatě vybavené hroby žen s opaskovým řetězem, 2. mužské bojovnické hroby jen s kopím nebo bez jakékoliv výzbroje, ale se součástmi oděvu a s minimálně jedním předmětem denní potřeby, a bohatě vybavené hroby žen bez opaskového řetězu, 3. mužské hroby beze zbraní a ženské relativně chudé hroby, 4. hroby s nízkým počtem keramických nádob, 5. hroby bez výbavy (*Bujna 1982, 414-419*). Český archeolog P. Sankot (1980) zase rozebral sociální strukturu hrobů v oblasti severního a západního Švýcarska, kde mimo jiné poukázal na velkou škálu výbav ženských hrobů oproti celkem jednotvárným výbavám mužských hrobů, které jen výjimečně obsahovaly kruhový šperk (*Sankot 1980, 59-60*).

V zahraničí vzniklo několik prací, které se zabývají sociální strukturou keltské společnosti, a které zde pro přehled a porovnání přístupů můžeme uvést. Jedná se například o studii P. Juda (1998), který zhodnotil pohřebiště v Münsingen-Rainu, které představovalo díky vysokému počtu hrobů a kontinuálnímu pohřbívání vhodný materiál k výzkumu sociální struktury. Autor poukázal na čtyři nejbohatší mužské hroby, které nejspíše ovlivňovaly prostorové uspořádání hrobů ve svém okolí. Mezi těmito čtyřmi hroby byla časová diskontinuita cca 70-80 let, která by mohla svědčit o tom, že na pohřebišti v Münsingen-Rainu pohřbívala velká komunita lidí, která si každých 70-80 let vybrala svého „vládce“. Tyto bohaté laténské hroby by mohly být pokračovateli bohatých halštatských knížecích hrobů (*Jud 1998, 142-143*). G. Dobesch na základě písemných pramenů pro oblast Alp a Dunaje popsal sociální strukturu Keltů, především vojenskou vrstvu a vojensko-historické souvislosti (*Dobesch 1996*). Podle výskytu předmětů, jejich kombinací a podle antropologických dat vytvořil P. C. Ramsel sedm skupin pohřebních výbav pro hroby z pohřebiště v Pottebrunnu: 1. hroby se zbraněmi, 2. hroby s nánožníky, 3. hroby s náramky, 4. hroby s nápažníky, 5. hroby se sponami, 6. hroby s náhrdelníky, 7. hroby s prsteny (*Ramsel 2002, 123-136, Abb. 136-138*). Vyhodnocení pohřebních praktik a společnosti od pozdní doby halštatské do střední doby laténské v oblasti pařížské kotliny uvedl v roce 2003 L.

Baray. Autor se zaměřil především na zacházení s tělem zemřelého, funerální architekturu a pohřební výbavu, kterou určoval především věk a pohlaví zemřelého (*Danielisová 2005, 230*). R. Gleser (*2005*) vyhodnotil německé pohřebiště Hoppstädten-Weiersbach a hroby v oblasti mezi řekami Máza a Mohan, kde v souvislosti s římskou okupací tohoto území upozornil na pokračování tzv. knížecích hrobů časně doby laténské, pro které je zde typická výbava s vozem a importy z jižního prostředí. Vytvořil také skupiny pohřebních výbav A-E a poznamenal, že věk a pohlaví zemřelého je možné poznat na základě jeho výbavy (*Gleser 2005, 161-169*). Obsáhlou teoretickou studii, která vychází především z písemných pramenů, ale reflektuje i jiné přístupy ke zkoumání sociální struktury Keltů, předložil R. Karl (*2006*).

9. 4. 2. Teoretické koncepty zkoumání sociální struktury na základě hrobové výbavy

Je také nutné zamyslet se nad tím, co vlastně pohřební výbava vyjadřovala, a co je možné na jejím základě určit. Již J. Filip ve svém třídění spojil mužské hroby se zbraněmi s bojovníky, kteří za svého života dané zbraně používali a byli členy vedoucí vrstvy společnosti. Dále považoval bohatě vybavené hroby žen za ty, které ve společnosti nějakým způsobem rozhodovaly, a pohřby s chudou výbavou a bez výbavy spojil s méně zámožnou a závislou vrstvou. Tvrdil, že pohřebiště alespoň zčásti odrážejí historickou skutečnost a dokládají společenskou strukturu, i když upozornil na to, že se může jednat jen o dohady (*Filip 1956, 307-315*). Již K. Ludikovský při zpracování hrobu z Blučiny podotkl, že i přes početnou výbavu se nutně nemuselo jednat o ženu z majetkově bohaté vrstvy a nelze prokázat její příslušnost k mocensky nadřazené vrstvě. Podle výbavy o ní ale lze říci, že zaujímal výjimečné postavení (*Ludikovský 1970, 531*). Podle M. Čižmáře představují pohřebiště nejlepší materiál k objasnění sociální struktury, ale zároveň upozorňuje, že nemusí vždy přesně odrážet reálné poměry v keltské společnosti. Společenská struktura se totiž projevuje dvěma směry: sociální majetkovou diferenciací a společenskou prestiží (*Čižmář 1972, 78*). Vzhledem k některým výbavám ženských hrobů z pohřebiště v Kutné Hoře-Karlově, které byly vybaveny početnými předměty, ale neobsahovaly nánožníky, poukázala J. Valentová na to, že „výbava nánožníky odráží spíše než „bohatost“ jiné aspekty sociálního postavení“ (*Valentová 1993, 628*), a zdůraznila, že záleží nejen na počtu předmětů v hrobu, ale na i jejich kvalitě, dále na úpravě hrobové jámy a uložení těla. P. Sankot podrobněji rozdělil hrobové výbavy v Čechách, přičemž vycházel především z již nastíněného členění hrobů v Jenišově

Újezdě. Zdůraznil, že je problém určit horizontální (profesní) stratifikaci zemřelých a za nejdůležitější k poznání sociální struktury považoval věk a pohlaví (*Sankot 1993, 323*). Dále poukázal na to, že existovala určitá pravidla pro nošení předmětů v daných obdobích, která ponechávala malý prostor pro individuální volbu. Je také třeba zamyslet se nad tím, jaké důvody vedly v průběhu času ke změnám v odívání – zda je to výsledek pouze vnitřního vývoje místních skupin laténské populace, nebo je to důsledek kontaktů s okolními oblastmi (*Sankot 2007a, 314*). P. Budinský a J. Waldhauser zařadili jedince podle toho, jak početnou měl hrobovou výbavu a zda obsahovala nějaké signifikantní předměty (meč, nánožníky atd.) buď do vrstvy vesnické elity, vrstvy řemeslníků a zemědělců nebo do vrstvy chudiny a nesvobodných (*Budinský – Waldhauser 2004, 105-124*). Stejně tak i J. Bujna (1982) vytvořil vztah mezi bohatstvím pohřební výbavy a sociálním postavením pohřbených.

Ze zahraničních badatelů je při zkoumání sociální struktury nezbytné zmínit názor P. Juda, který upozornil na to, že hrobová výbava a pohřební rituály nejsou přímým odrazem sociálních vztahů (*Jud 1998, 123*). Podle L. Baraye, který ve své práci zahrnul období Ha D1 - LT C2, nerozhoduje o postavení jedince počet předmětů v jeho výbavě, ale jejich kategorie a charakter; bohatství jedince určuje přítomnost exotických předmětů (*Danielisová 2005, 231*).

Při zkoumání sociální struktury můžeme využít i náhledů dvou zahraničních badatelů, kteří se sice zabývali jinými obdobími, ale jejich obecné závěry nám poskytují srovnání. Například sociální strukturou raného středověku, ale i obecnými hypotézami, se zabýval H. Steuer. Podle něj nejsou pohřby reálným odrazem společnosti samotné, ale představou dané společnosti o sobě samé. Pozůstalí zakládali nebožtíkovi hrob na základě nábožensko-rituálních představ a dalších předpisů jako je prestiž, životní styl a společenské postavení (status), které jsou v relativně úzkém vztahu k sociální organizaci společnosti (*Steuer 1982, 597-609*). Pomocí statistických metod a počítačového programu se rekonstrukcí společenské struktury v pozdní době halštatské na základě hrobových nálezů zabýval S. Burmeister. Ten počítal hypotetické hodnoty jednotlivých druhů milodarů v oblasti jižního a severního Württemberska a poté složil hypotetickou hodnotu hrobových výbav; určil také milodary specifické pro určitý věk a pohlaví. Podle něj odrážejí rozdíly v hrobové výbavě rozdíly mezi společenským postavením jedinců. Jedinec za svého života dosáhl určitého statusu, což se poté projevilo i v kvalitě jeho hrobové výbavy (*Klíř 2002*).

9. 4. 3. Zařazení hrobů na pohřebišti v Zeměchách v rámci sociální struktury

Při posuzování sociálního postavení pohřbených jsme odkázáni především na počet předmětů v hrobové výbavě a jejich kombinaci. V Čechách se nejčastěji vychází z již zmíněných garnitur vypracovaných J. Waldhauserem (např. 1987, 39-41). Podle nich lze ženský hrob č. 44 přiřadit nejspíše ke garnituře 310 (náramky na obou rukách, bez nánožníků, jeden nebo dva nápažníky, dva až šest spon, eventuálně opasek) s tím, že opasek se ve výbavě nevyskytoval a naopak se tam vyskytovaly další předměty jako prsteny, skleněné korálky, keramické nádoby, železný fragment a hliněný přeslen. Garnitura 310 by měla příslušet dospělým ženám, což se v případě hrobu č. 44 shoduje s jeho antropologickým určením (*Tab. 6*). Ženský hrob č. 49 můžeme přiřadit buď ke garnituře 320 (výbava se dvěma náramky na obou rukách, bez nánožníků, jedna až čtyři spony, eventuálně opasek nebo další předměty), nebo ke garnituře 410 (výbava s náramkem, bez nánožníků, jedna nebo dvě spony a jeden nebo více dalších předmětů). V případě, že železné fragmenty nalezené vedle pravé ruky zemřelého považujeme za části železného náramku, patří hrob č. 49 k první zmíněné garnituře, v opačném případě k té druhé. V obou možnostech by se antropologické určení pohlaví shodovalo i s archeologickým určením. Mužský hrob č. 52 lze na základě pohřební výbavy spojit nejspíše s garniturou 340 (náramky na obou rukách, bez nánožníků, eventuálně další předměty, bez spon), která se vyskytuje v hrobech dospělých žen, ale v tomto případě se neshoduje s antropologickým určením pohlaví. V hrobě č. 64 se kromě části loketní kosti zachoval jen jeden bronzový náramek, který hrob řadí ke garnituře 400 (výbava s jedním náramkem, bez nánožníků), která by měla příslušet mladým a dospělým ženám. Pokud bychom odhadovali, že byl náramek nošen na pravé ruce, mohli bychom ho zařadit ke garnituře 902 (náramek na pravé ruce), která patří mezi výjimky a může se vyskytovat u mužů i žen. Dětský hrob č. 155, u kterého není jisté, zda pochází z doby laténské, lze jednoznačně zařadit ke garnituře 750 (dětské hroby bez výbavy). Archeologické určení v tomto případě koresponduje s antropologickým určením. Garnituru 440 (náramek a eventuálně další předměty), která by měla příslušet mladým a dospělým ženám, představuje mužský hrob č. 209. Podle antropologického určení ale hrob č. 209 náleží staršímu muži.

Podle rozšířeného členění P. Budinského a J. Waldhausera (2004, 106) můžeme hrob č. 44 zařadit do skupiny bohatě vybavených žen s absencí nánožníků. Hroby č. 49, 52 a 209

náleží do skupiny pohřbů s průměrnou výbavou, hrob č. 64 do skupiny hrobů s chudou výbavou a hrob č. 155 do skupiny hrobů bez výbavy (Tab. 6).

Hrob	Garnitura	Pohlaví zemřelého podle garnitur	Pohlaví zemřelého podle antropologického určení	Shoda	Skupina
44	310	dospělé ženy	žena (40 - 50 let)	ano	II - bohatě vybavená žena s absencí nánožníků
49	320/410	dospělé ženy/mladé a dospělé ženy	žena (35 - 50 let)	ano	III - pohřeb s průměrnou výbavou
52	340	dospělé ženy	muž (25 - 35 let)	ne	III - pohřeb s průměrnou výbavou
64	400/902	mladé a dospělé ženy/muži a ženy	?	?	IV - pohřeb s chudou výbavou
155	750	děti	dítě (okolo 3 let)	ano	V - pohřeb bez výbavy
209	440	mladé a dospělé ženy	muž (nad 50 let)	ne	III - pohřeb s průměrnou výbavou

Tab. 6: Sociální struktura hrobů na pohřebišti v Zeměchách u Kralup nad Vltavou (garnitury podle Waldhauser 1987, 39-41; skupiny podle Budinský – Waldhauser 2004, 106)

Jak je z přehledu patrné, ve dvou případech (hrob č. 52 a 209) se antropologické určení pohlaví neshoduje s archeologickým určením podle garnitur. Dále můžeme podotknout, že na lokalitě nebyly odhaleny žádné mužské hroby se zbraněmi, které by tradičně odkazovaly ke skupině bojovníků.

Protože byla v Zeměchách zachycena jen část pohřebiště, které navíc nebylo chronologicky homogenní, nemůžeme podat celistvé vyhodnocení sociální struktury zde pohřbených jedinců, tak jak to bylo uděláno na velkých pohřebištích například v Jenišově Újezdě, Münsingen-Rainu, Radovesicích II atd. Na základě rozdílů v pohřebních výbavách

můžeme ale uvažovat o tzv. bohaté nebo chudé pohřební výbavě a její možné souvislosti se sociálním postavením zemřelého jedince, a to především v souvislosti s hrobem č. 44.

9. 4. 4. Otázka sociální interpretace hrobu č. 44

Naprosto výjimečnou situaci představuje bohatě vybavený ženský hrob č. 44, ve kterém bylo uloženo celkem 24 předmětů. Obsahoval šest bronzových spon, z toho dvě byly původně spojené bronzovým řetízkem, tři bronzové prsteny, šest skleněných korálků, dvě keramické nádoby, dva bronzové a jeden železný náramek, jeden bronzový nápažník, jeden železný fragment a jeden hliněný přeslen. Mimo běžné předměty hrobové výbavy v něm byly nalezeny i takové, které se v hrobech obvykle nevyskytují, nebo alespoň ne v takovém množství. Mezi ně patří dvě keramické nádoby, které jsou sice v Čechách nalézány, ale jen na několika málo pohřebištích (viz kapitola 7.6). P. Budinský a J. Waldhauser dokonce u pohřbů vybavených keramikou uvažují i o možné odlišné etnicitě přímých předků zemřelých (*Budinský – Waldhauser 2004, 81*). Hliněný přeslen se v hrobech občas vyskytuje, ale nepatří mezi často nalézané předměty hrobové výbavy. Přeslen mohl symbolicky odrážet práci se sprádáním vláken. Ale v případě takto bohatě vybaveného hrobu můžeme spíše předpokládat, že se daná osoba mohla spíše podílet na organizaci textilní výroby nebo na obchodě s hotovými produkty (*Budinský – Waldhauser 2004, 90 – 91*). L. Pauli o přeslenu uvažuje dokonce jako o amuletu (*Pauli 1975, 133*). Výjimečnost hrobu dokládá i přítomnost šesti skleněných korálků. Skleněné korálky se v hrobech sice někdy vyskytují, ale většinou jen po jednom kuse. Například v Jenišově Újezdě byly skleněné korálky nalezeny jen ve dvou dětských hrobech a po jednom kuse (hrob č. 11 a č. 101: *Waldhauser ed. 1978, I, 36-7, Taf. 4: 8367; 83-84, Taf. 24: 9157*). Výbava hrobu je výjimečná i vysokým počtem spon a kruhového šperku. Počet spon v hrobovém inventáři se v Čechách nejčastěji pohybuje od jedné do čtyř, jejich větší množství by podle M. Bureše a J. Waldhausera mohlo souviset s vyšším postavením zemřelého (*Bureš – Waldhauser 2005, 731*). Výjimečně vybavený hrob 22 až 23 sponami uvádí J. Bujna z lokality Ižkoviec na Slovensku (*Bujna 2003, 41*). Také čtyři náramky a tři prsteny se běžně v laténských hrobech nevyskytují. V souvislosti s nálezy zlatých prstenů z pohřebiště v Münsingen-Rainu, které se vyskytovaly u poloviny žen pohřbených na pohřebišti, uvažuje J. Waldhauser o tom, že uzavřený prsten obecně mohl představovat symbol nekonečna nebo mu mohla být na základě použitého materiálu přisuzována nějaká ochranná funkce (*Waldhauser 1998, 108*).

Ve spojitosti s hrobem č. 44 se nabízí otázka tzv. bohatosti hrobů. J. Filip považoval za bohaté ženské hroby ty, které obsahovaly především bronzové opaskové řetězy, skleněné náramky, řetízkové náhrdelníky, stříbrné a zlaté prsteny nebo stříbrné náramky (*Filip 1956, 310*). Podle M. Čižmáře to byly hroby, ve kterých bylo uloženo alespoň šest předmětů, dále je podle něj ale nutné zaměřit se na úpravu hrobové jámy a polohu pohřbeného (*Čižmář 1972, 73, 75-76*). Tradičně jsou za bohaté ženské hroby považovány hroby s nánožníky, které mají být dokladem vysokého sociálního a společenského postavení (*Budinský – Waldhauser 2004, 110*), hroby s nákrčníky a hroby s kovovými opaskovými řetězy.

Podle Filipova i Čižmářova členění by hrob č. 44 patřil mezi ty tzv. bohaté. Podle P. Budinského a J. Waldhausera (*2004, 106*) by se řadil do skupiny „bohatá výbava IV bez nánožníků“, jejichž jedinci by spolu s mužskými pohřby bojovníků a ženskými pohřby s nánožníky patřili do vyšších společenských vrstev, dokonce by mohli být zařazeni do skupiny označované jako vesnická elita (*Budinský – Waldhauser 2004, 111*).

Protože výzkumem nebylo v Zeměchách zachyceno celé pohřebiště, chybí nám srovnání s dalšími hroby, a jsme tedy odkázáni na analogie z jiných pohřebišť. Pro přehled zde chci uvést několik příkladů ženských hrobů z doby laténské, které bychom mohli na základě jejich výbav označit za tzv. bohaté hroby. V Praze patří mezi nejbohatší ženský hrob č. 6 z Prahy 6-Ruzyně, který obsahoval tři železné a sedm bronzových spon, jeden bronzový a dva železné náramky a dva bronzové a jeden železný nánožník (*Bureš – Waldhauser 2005, 734-735*). Dále hrob z Wintrichovy cihelny v Praze 10-Záběhlicích, ve kterém byly odhaleny dva bronzové nánožníky, dva bronzové náramky, bronzový nákrčník a čtyři bronzové spony (*Bureš 1987, 113*), a z této polohy další bohatý hrob s podobnou výbavou, která sice neobsahovala spony, ale za to bronzovou „korunku“ (*Bureš 1987, 114*). Další bohatý hrob byl nalezen v cihelně Vídeňské banky v Praze 6-Vokovicích a obsahoval dva bronzové náramky, dva bronzové nánožníky, tři bronzové spony, pozůstatky opasku a dvě nádoby (*Bureš 1987, 91-92*). Hrob č. 81 v Jenišově Újezdě měl ve výbavě šest bronzových spon, čtyři železné spony, pět bronzových náramků, dva prsteny, nánožník, lignitový kruh a železný opasek (*Waldhauser ed. 1978, I, 71-73, Taf. 22-23*). Ve středním Polabí je nutné poukázat na hrob z Křince č. 17/1894, ve kterém se našel nákrčník, dva bronzové nánožníky, dva bronzové prsteny, devět bronzových spon, bronzový opaskový kroužek a jantarový korál (*Sedláčková – Waldhauser 1987, 144-145, obr. 15*), a na hrob č. 2/1904 z Peček s nákrčníkem, dvěma náramky, dvěma bronzovými a jednou železnou sponou, opaskem z bronzových kroužků se

záponou, bronzovou jehlicí a jedním bronzovým nánožníkem (*Sedláčková – Waldhauser 1987, 150-151, obr. 28*). Hrob č. 1 ze Stránců obsahoval bronzový nákrčník, dva bronzové náramky a nánožníky, bronzový prsten, železný opasek a dvě železné spony (*Waldhauser 1987, 140, Taf. 27*). J. Valentová určila na pohřebišti v Kutné Hoře-Karlově celkem 13 hrobů jako tzv. bohatých ženských, z nichž je deset hrobů s nánožníky, ostatní bez nánožníků (*Valentová 1993, 627-628*). V Tišicích byly zaznamenány tři bohatě vybavené ženské hroby (hrob č. 9, 15 a 54), které byly všechny uloženy do dřevěných rakví a mimo jiné obsahovaly i bronzové nánožníky (*Turek 1997, 239, 240-241, 243-244*). Hrob č. 5 ze Staňkovic obsahoval švartnový náramek a prsten, bronzový náramek, dvě železné spony, pět bronzových spon, na hrdle bronzový řetízek, řetězový opasek, šnekovité nánožníky a dvě keramické nádoby (*Waldhauser 2001, 459*). Na pohřebišti v Radovesicích II bylo zaznamenáno několik bohatých hrobů, které mimo jiné předměty obsahovaly i bronzové nánožníky – např. hrob č. 15, který obsahoval bronzový nákrčník, tři bronzové spony, bronzový kroužek, měděný hrot, dva bronzové náramky, dva bronzové nánožníky a železný opaskový kroužek (*Budinský – Waldhauser 2004, 26-27*). Výjimečnou situaci představuje bohatý hrob č. 67 z Mlčechvost, který obsahoval bronzový nákrčník, sapropelitový náramek, dva bronzové náramky, tři bronzové spony, železný meč v plechové pochvě, železný kroužek plus zlomky dalšího, dva bronzové nánožníky, bronzový prsten a bronzovou jehlu ze spony. Jedinec měl ve výbavě meč, který je typický pro mužskou výbavu, ale antropologicky byl určen jako starší žena (*Levínský 2009, 313-318*). V článku K. Ludíkovského (1964) o bohatých ženských hrobech na Moravě můžeme najít několik hrobů, které obsahovaly čtyři a více spon, náramky, nánožníky atd. (např. Sobotovice, Rousínov, Hluboké Mašůvky atd.). Autor se samostatně věnoval bohatému ženskému hrobu z Blučiny, ve kterém bylo nalezeno celkem 31 předmětů, mezi nimi dva bronzové nánožníky, tři železné a tři bronzové spony, dva bronzové a jeden švartnový náramek, pět bronzových prstenů, přeslen atd. (*Ludíkovský 1970*). Z Brna-Maloměřic pochází několik bohatě vybavených ženských hrobů – např. hrob č. 17, který obsahoval tři bronzové spony, jeden železný a jeden bronzový náramek, fragmenty opaskového řetězu, nánožníky, nůžky a zvířecí kosti (*Čižmářová 2005, 79-80*). Z území Slovenska známe několik hrobových celků s početnou výbavou a s nánožníky – např. z Chotína I ženský hrob 25/72 s bronzovým náramkem, šesti bronzovými a jednou železnou sponou, dvěma bronzovými náramky, částmi železného opasku, dvěma bronzovými nánožníky, čtyřmi nádobami a zvířecími kostmi (*Ratimorská 1981, 48-49, Tab. XIX*). Dále

například ženský hrob č. 233 z Horného Jatova-Trnovce nad Váhom, který byl vybaven celkem 27 předměty (*Benadík 1957, 21-24, Tab. V: 1-26*) a hrob č. 8 neurčeného jedince z pohřebiště Hurbanovo-Bacherov Majer s 21 předměty (*Benadík 1957, 62-64, Tab. XXIV: 1-17*). Na pohřebišti v Münsingen-Rainu bylo nalezeno hodně hrobů s početnou výbavou, které mimo jiné obsahovaly bronzové nánožníky. Ve většině z nich se vyskytoval i vyšší počet spon – např. v hrobě č. 184 dokonce 24 spon, dále část bronzového opasku, jeden zlatý a dva stříbrné prsteny (*Hodson 1968, Pl. 86-88*). Z německého pohřebiště v Nebringenu uvádím např. ženský hrob č. 23, který obsahoval jednu bronzovou a tři železné spony, bronzový nákrčník, dva bronzové náramky a nánožníky, bronzový prsten, skleněné a jantarové korálky (*Krämer 1964, 30, Taf. 8*). Z pohřebiště v Mannesdorfu lze uvést např. bohatý ženský hrob č. 4, ve kterém bylo uloženo pět spon, několik nádob (jedna ve tvaru boty) a kruhového šperku, náhrdelník ze skleněných a jantarových korálků, nůž (*Ramsl 2011, 34-36, Taf. 31-36*). Pro naprostou většinu uvedených hrobů je příznačné, že se mezi početnými milodary vyskytly nánožníky.

Hrob č. 44 zapadá svoji početnou výbavou do nejbohatší skupiny ženských hrobů, ve kterých ale obvykle nacházíme i nánožníky. Jejich nepřítomnost v uvedeném hrobu je pozoruhodná, je však otázkou, zda mají nánožníky takový sociálně-identifikační význam, jak je jim tradičně prisuzováno. Dnes známe z našeho území několik bohatých ženských hrobů, kde se nánožníky také nevyskytují. Mezi tyto celky patří asi 50letá žena (LT B1a) v hrobě č. 6 na pohřebišti v Tuchomyšli, v jejíž pohřební výbavě se vyskytovaly tři bronzové a jedna železná spona, bronzové náramky na obou rukou, zlomky železné zápony a snad kroužku k opasku z organické látky (*Waldhauser 1987, 156*), a 50 až 60letá žena v hrobě VII/67 (LT B1b) na pohřebišti Hostomice s výbavou, která obsahovala osm bronzových spon, bronzové náramky na obou rukou, bronzovou záponku a zlatý sedlovitý prsten (*Budinský 1974, 364, obr. 11: 1-12*). Dále hrob č. 2 (LT B1b) neurčitelného jedince do 50 let (dle výbavy nejspíš ženy) z pohřebiště Radovesice II, ve kterém byla objevena lahovitá nádoba, tři bronzové spony, fragment železného předmětu, železný opaskový kroužek, bronzové náramky na obou rukou, bronzový prsten a bronzový nápažník (*Budinský – Waldhauser 2004, 13-14, Tab. 1: 3-12*). Na Moravě na pohřebišti v Tikovicích byl nalezen ženský hrob neurčitelného věku (LT B1b) s výbavou, která obsahovala pět bronzových spon, dva bronzové náramky a prsten (*Ludikovský 1964, 342-343, obr. 11*).

Pro všechny tyto hroby s početnou výbavou, ale bez nánožníků, nákrčníků či kovových opasků, je společné, že obsahovaly párové bronzové náramky. Zdá se tedy, že tento jev by mohl být obecně považován za doklad určitého společenského postavení dotyčných jedinců a za faktor řadící tyto ženy spolu s hroby s nánožníky, nákrčníky a opasky do skupiny s tzv. bohatou výbavou. Na to bylo již poukázáno v souvislosti s vyhodnocením Jenišova Újezda, kde byly hrobům podle výrobní techniky, suroviny a distribuce předmětu, podle hloubky hrobové jámy a její úpravy přiděleny hodnotové body, které byly sesynchronizovány s Waldhauserovými garniturami. Bylo vyhodnoceno, že za bohaté hroby lze považovat ty, které se vešly do intervalu 805-3500 bodů. Mimo jiné se jednalo právě i o ženské hroby s párovými náramky (Waldhauser ed. 1978, II, 201-205). Stejně jako v Zeměchách byly ve většině uvedených (a antropologicky určených) hrobech uloženy starší ženy a kromě hrobu z Tuchomyšle obsahovaly všechny prsten/y. I když známe z našeho území bohaté ženské hroby bez nánožníků, jeví se hrob č. 44 jako výjimečný a díky vysokému počtu uložených předmětů i obtížně zařaditelný. Vzhledem k nefunkčně uloženým předmětům v hrobové jámě by bylo možné uvažovat i o tom, zda pozůstalí nedali zemřelé ženě do hrobu vše, co vlastnila.

Hrob č. 44 zahrnuje ve své hrobové výbavě celkem 24 předmětů, a tím se řadí k nejpočetněji vybaveným ženským hrobům na našem území. S ohledem na uvedené interpretační postupy v kap. 9. 4. 2. nelze považovat bohatství této ženy za přímočarý obraz jejího vysokého majetkového postavení. Proto není ani možné ji automaticky zařadit do elitní vrstvy laténské společnosti. Vzhledem k výjimečné výbavě, která zahrnovala vysoký počet spon (6), náramků (4), skleněných korálků (6), bronzových prstenů (3) a dále nepříliš obvyklé předměty hrobové výbavy - přeslen a dvě keramické nádoby, které na našem území postrádají analogie, ale můžeme říci, že se jednalo o ženu, která měla prestiž¹⁷ a poměrně vysoký společenský status¹⁸. Ale k jejímu postavení v rámci vertikální stratigrafie se nelze vyjádřit.

---

¹⁷ Prestiž (z latinského *praestigiae* – mámení) je dobrá reputace jedince či skupiny společnosti spojená s úctou a vlivem. Prestiž je nejčastěji odvozována od profese, jejím nositelem však může být i příslušnost k společenským skupinám jiného druhu, různá ocenění, pracovní úspěchy, proslulost. Prestiž jedince však nezbytně neznamená jeho bohatství (...) - <http://cs.wikipedia.org/wiki/Prestiž> (15.1.2012)

¹⁸ R. F. Murphy definuje status jako „postavení v rámci společenského systému, které může člověk získat tak, že mu je ve chvíli narození už připsáno (askriptivní status), nebo jej může dosáhnout v průběhu života (získaný status)“ (Murphy 2010, 229).

9. 5. Problematika „kultu hlav“ v době laténské

Hrob č. 49 obsahoval kostru ženy bez lebky, všech krčních obratlů a prvního hrudního obratle a spodních částí dolních končetin. Protože ostatní části kostry byly zachovány v dobrém stavu, nezdá se podle antropologické analýzy pravděpodobné, že by byla lebka v důsledku postdepozičních procesů zcela strávena. „Pohřeb jedince již bez hlavy nelze potvrdit ani vyloučit. Při dekapitaci totiž dochází k porušení celistvosti páteře nejčastěji mezi druhým a třetím krčním obratlem, proto se jeví absence ostatních obratlů z tohoto pohledu jako neodůvodněná a znemožňuje detailní posouzení případného intencionálního zásahu. V oblasti dolních končetin mohlo dojít k porušení hrobu jiným objektem (*Stránská 2011*)“. Vzhledem k výskytu bronzových předmětů v hrobové jámě můžeme vyloučit možnost poničení hrobu za účelem vykradení. Je také nutné brát v potaz, že hrob č. 49 patřil mezi ty nížeji zahloubené (jen 19 cm – viz *Tab. 1*), a tak mohl být porušen při skrývce.

V souvislosti s tímto hrobem bez lebky se nabízí otázka tzv. kultu hlav. Hlava, jako sídlo životní síly a symbol toho nejpodstatnějšího u člověka, hrála u Keltů velkou roli (*Clasurová 2001, 49-52*). O zvyku utnout ji nepříteli a pověsit ji na zeď nás informují antičtí autoři (Diodóros Sicilský, Strabón, Posedonios). Uctívání hlav bylo zaznamenáno v písemných pramenech, ale je možné zaznamenat jeho projevy i v archeologických nálezech – například nálezy kamenných skulptur hlav, zlomků lidských lebek na laténských sídlištích a ojedinělé nálezy samotných lebek (*Waldhauser 2001, 93*), jakým je například lebka v prostoru brány A na oppidu Závist, která mohla být zavěšena na bráně jako trofej, a která se shoduje s nálezy lidských lebek na oppidu Manching (*Likovský – Drda 2003, 293*). Keltové prý také používali useknuté lebky nepřátel jako poháry (*Filip 1995, 92*).

Dále jsou na některých pohřebištích a sídlištích zaznamenány kostry bez lebek. Na rozdíl od situace v Zeměchách se většinou jedná o staré nálezy, u kterých je nutné počítat s nedokonalými technikami archeologického výzkumu nebo o důsledek agresivního podloží, a proto nemusí tyto nálezy působit důvěryhodně. Tyto kostry bez lebek navíc nebyly dosud odborně vyhodnoceny nebo se o nich antropologické prameny nezmiňují (*Stloukal 1981*). Nejstarší zmínka pochází z pohřebiště v Letkách (hrob č. 12 a 15: *Vacek 1925, 40-41*), dále ze Stránců (hrob č. 6: *Waldhauser 1987, 143*) a nejspíš z Radovesic I (hrob č. 9: *Waldhauser 1987, 114*). Mezi tyto hroby se řadí i novější nález z Makotřas, kde byl objeven mužský bojovnícký hrob bez lebky (*Pleslová-Štiková – Waldhauser 1989, 289*). Ze sídlišť je známá

situace z Tuchomyšle, kde bylo v sídlištní zahloubenině objeveno deset koster bez lebek (*Waldhauser 2001, 496-497*).

Chybějící lebky jsou zaregistrovány na pohřebištích i v jiných zemích střední Evropy, a to především v oblasti Champagne ve Francii. Tam zaznamenal L. Pauli několik lokalit (*Pauli 1975, 145-149*) – například v Manre v poloze „Mont Troté“ bylo nalezeno 32 skeletů bez lebek; další příklady známe z Poix a ze Sogny (*Bretz-Mahler 1971, Pl. 138*). Výjimečnou situaci představuje hromadný hrob 300 jedinců bez lebek z francouzského Moevres (*Filip 1953, 231*).

L. Pauli obecně vyhodnotil problematiku anomálií u laténských hrobů ve své knize *Keltische Volksglaube* a spojil ji výhradně s náboženskými praktikami – například s tzv. nebezpečnými mrtvými, kteří zemřeli například za mimořádných okolností (*Pauli 1975, 174-180*). I vzhledem k tomu, že kostra v hrobě č. 49 byla na hrudi zatížena jedním větším kamenem, a že se hrob nacházel ve velké vzdálenosti od většiny zachycených hrobů (pokud dětský hrob č. 155 vyloučíme jako ne-laténský)¹⁹, je možné, že se jednalo o tzv. nebezpečného mrtvého, který byl z nějakých důvodů vyloučen z běžného místa pohřbívání. Na okraji pohřebiště jsou také situovány již zmíněné hroby bez lebek ze Stránců, kde byl navíc hrob obložen kameny, a bojovnícký hrob z Makotřas. Podobně mohla být vyloučena i žena nalezená v Roztokách, která sice měla lebku, ale byla uložena izolovaně od pohřebiště a její hrob nese známky destruktivních zásahů. Ty mohly být způsobeny pozůstalými, kteří se snažili zabránit jejímu návratu do společenství živých (*Sankot 2011, 35*). Protože ale nebylo v Zeměchách odkryto celé pohřebiště, můžeme se jen domnívat, zda se v případě hrobu č. 49 opravdu jednalo o izolovaný hrob.

Vzhledem k častým nálezům koster bez lebek v oblasti Champagne vyvolává podle J. Waldhausera pohřbená žena v hrobě č. 49 ze Zeměch otázku, zda nebyla exogenním jedincem, který se do Čech dostal z Francie. Nejednalo by se o přenos hmotné kultury, ale o přenos idejí (*ústní sdělení – Jiří Waldhauser*). Jeho myšlenku nelze potvrdit ani vyvrátit.

---

¹⁹ K problematice rozmístění hrobů na pohřebišti více v kapitole 9. 2. 4.

9. 6. Vztah pohřebiště k možnému sídlišti

Je jisté, že ke každému pohřebišti příslušelo i sídliště, které se nacházelo většinou ve vzdálenosti 200-300 metrů, a které bylo zpravidla položeno níže (např. *Venclová ed. 2008, 84*). Určení příslušných sídlišť k pohřebišťům je velmi problematické; dosud byla v Čechách jednoznačně určena jen osada příslušící k pohřebišti Radovesice I (*Budinský – Waldhauser 2004, 74-76*).

K pohřebišti v Zeměchách u Kralup nad Vltavou nebylo dosud sídliště identifikováno. I když na katastru probíhaly povrchové sběry, laténské sídlištní nálezy nebyly zaznamenány. Můžeme pouze předpokládat, že se sídliště nacházelo nížeji, v těsné blízkosti Knovízského potoka, někde v dnešní zástavbě obce Zeměchy.

10. Laténské osídlení v povodí Knovízského potoka

V poslední kapitole předkládám soupis nálezů z doby laténské podél Knovízského potoka. Výchoziskem je mapový podklad vymezený hranicemi katastrů, kterými potok protéká: od pramene (katastr Libušín) po soutok se Zákolanským potokem a až dále po soutok s Vltavou (katastr Kralupy nad Vltavou). Pro větší přehled nálezů v okolí soutoku s Vltavou jsem do sledovaného území zahrnula i navíc katastr Lobče a Minic u Kralup nad Vltavou, které přímo ke Knovízskému potoku nepřiléhají (*Příloha 19*). Jedná se o uměle vymezené území a pouze o základní rešerši zde objevených nálezů. Sledování celého regionu by vyžadovalo speciální studii, která ale není předmětem této bakalářské práce.

Vycházím z předpokladu, že struktura osídlení je v této oblasti vázána podél potoků (zde ve směru západ – východ) a tudíž představuje jakýsi reprezentativní obraz osídlení na tomto území. Hlavním cílem je zjistit význam nálezů v Zeměchách u Kralup nad Vltavou v takto vymezené oblasti.

10. 1. Katalog

Katalog je strukturovaný podle katastrů, které jsou uspořádány směrem od západu na východ. Je založen pouze na rešerši archivních pramenů a literatury. Pramen (zpravidla z archivu ARÚ Praha) je uveden pouze, pokud jde o primární a jediný zdroj informací, v ostatních případech uvádím základní literaturu. Čísla lokalit se shodují s čísly uvedenými na mapě (*Příloha 19*). Tam, kde byla určena přesná lokalizace, je místo nálezu v rámci katastru přesně umístěno. Když nebylo přesné místo nálezu určeno (např. „na katastru obce“), je jeho příslušné číslo uvedeno na vnější straně katastru.

Vysvětlivky ke katalogu:

- ... sídliště
- X ... pohřebiště
- ? ... možná sídliště
- X? ... možná pohřebiště
- /X ... sídliště nebo pohřebiště
- ? ... nejistá datace

Libušín

-

Vinařice u Kladna

-

Třebichovice

-

Saky

- 1) Na katastru obce by se mělo nacházet laténské sídliště s doloženou výrobou švartnových kruhů.

Uloženo: -

Literatura: *Venclová 2001, 374*

Pchery

- X 2) Na zahradě domu čp. 10 byly nalezeny tři kostrové hroby, které obsahovaly bronzové náramky, sponu duchcovské konstrukce, bronzové nánožníky, železné kroužky. Datovat je lze do LT B1.

Uloženo: Národní muzeum Praha

Literatura: *Felcman – Schmidt 1893-1895, 369-374; Pič 1902, 170, Tab. XVIII: 1-9; Filip 1956, 371*

- ? 3) Z katastru obce pocházejí keramické střepy nejspíše z laténské sídliště. Bez bližšího určení.

Uloženo: Škola Pchery

Prameny: *Knor 1940*

- X 4) Z katastru obce pocházejí různé bronzové předměty z hrobů (náramky, nánožníky, spona, skleněné korálky). Bez bližšího určení.

Uloženo: Muzeum Slaný

Prameny: *Knor 1976*

Jemníky

-

Knovíz

-

Podlešín

- X** 5) Různé bronzové předměty z laténských hrobů, zčásti pocházející z cihelny F. Kocourka. Jedná se o bronzový nákrčník, spony duchcovské konstrukce, náramky atd., které lze rámcově zařadit do fáze LT B1-B2.

Uloženo: Národní muzeum Praha

Literatura: *Píč 1902, 170, Tab. VII: 1-11, 14; Filip 1956, 372*

- /X 6) Na katastru obce nalezen lignitový náramek. Bez dalších údajů.

Uloženo: ?

Prameny: *Knor 1979*

Zvoleněves

- 7) Jihozápadně od obce na poli v místě, kde se říká „Na Bechové“, byl v sídlištní jámě nalezen mořský korál a zlomky laténské keramiky, které lze zařadit do období LT C.

Uloženo: Národní muzeum Praha

Literatura: *Moucha 1980*

- X** 8) Na zahradě domu čp. 75 byly nalezeny čtyři laténské hroby, ležící prý za sebou ve směru V-Z, které pokračovaly i na zahradu čp. 122. Zachovala se jen část bronzového řetízku se záponou a přívěsky. Celý soubor lze datovat nejspíše do LTB2/C1 – LT C1.

Uloženo: ARÚ Praha

Literatura: *Čtverák 1980, 74-77*

- X** 9) Na katastru obce zaznamenány dva kostrové hroby. Zachovány blíže neurčitelné železné předměty, korálky a nejspíše přesleny.

Uloženo: Národní muzeum Praha

Prameny: *Losdorf – Schlan 1940*

- X?**   **10)** Na katastru obce nalezena kuželovitá mísa vyrobená na kruhu. Možná pochází z hrobu.

Uloženo: Muzeum Slaný

Literatura: *Filip 1956, 390*

Kamenný most

-

Neuměřice

-

Olovnice

- ?**   **11)** Neověřená zmínka o laténském sídlišti severozápadně od obce v polovině vzdálenost mezi Olovnicí a Neuměřicemi, severně od komunikace.

Uloženo: -

Literatura: *Waldhauser 2001, 371*

Zeměchy u Kralup nad Vltavou

- X**   **12)** Severovýchodně od obce bylo archeologickým výzkumem zachyceno pět jistých a jeden nejistý laténský hrob. Hroby obsahovaly především bronzové a železné předměty. Čtyři hroby lze datovat do fáze LT B1, jeden do LT B2/C1 a jeden nelze datovat (nejistý laténský).

Uloženo: ARÚ AV ČR, Praha, v. v. i. (dočasně)

Literatura: *v tisku*

Mikovice u Kralup nad Vltavou

- X**   **13)** V ulici 28. října proti škole za domem čp. 249 byl nalezen ženský kostrový hrob. Ten obsahoval bronzový náramek, nánožníky a kroužek (zbytek prstenu?), který byl navlečen mezi prstními články nohy. Na hrudi zemřelého položen větší kámen. Celek lze datovat do fáze LT B2.

Uloženo: Muzeum Mělník

Literatura: *Sklenář 1982, 260; Sklenář 1974*

- /X 14) Z polohy Dubovka získán žlutý skleněný korál s modro-bílými očky asi z 6. - 5. století př. n. l.

Uloženo: Národní muzeum Praha

Literatura: *Sklenář 1982, 262; Venclová 1990, 236*

Kralupy nad Vltavou

- X 15) U rafinerie nafty („u petrolejky“) byly nalezeny minimálně dva hroby ze 4. - 3. století. Zachovány jen dva bronzové náramky.

Uloženo: Národní muzeum Praha

Literatura: *Sklenář 1982, 161*

- ? 16) Asi 500 metrů od nádraží po levé straně směrem k Minicím nalezeny při výkopu potrubí laténské objekty. Bez bližšího určení.

Uloženo: ?

Prameny: *Vencl 1973*

- 17) Před bývalým Městským výborem (ulice Žižkova a Husova) nalezena ve výkopu pro potrubí laténská keramika. Bez bližšího určení.

Uloženo: Muzeum Mělník

Literatura: *Sklenář 1982, 159*

- X 18) Z bývalé Kochmanovy továrny při silnici do Mikovic pocházejí z hrobu dva bronzové náramky a spona. Bez bližšího určení.

Uloženo: Muzeum Mělník

Literatura: *Sklenář 1982, 160*

- /X 19) Tuhovaná laténská mísa ve starém fondu muzea v Mělníce pocházející z Kralup nad Vltavou či nejbližšího okolí. Bez bližšího určení.

Uloženo: Muzeum Mělník

Literatura: *Sklenář 1982, 165*

- /X   20) Hrncovitá nádoba s tuhovaným hrdlem a zdrsňeným tělem ze sbírky školy v Kralupech nad Vltavou. Náhodné nálezy a dary žáků. Bez bližšího určení.

Uloženo: SVVŠ Kralupy nad Vltavou

Literatura: *Sklenář 1982, 166*

- /X   21) Spodek nádoby s vázovitou nožkou. Bez bližšího určení.

Uloženo: Muzeum Mělník

Literatura: *Sklenář 1982, 153*

- ?   22) U školy na náměstí Komenského, těsně při západní straně (u hřiště) se ve výkopu pro potrubí našly keramické střepy, některé možná pocházejí z doby laténské.

Uloženo: Muzeum Mělník

Literatura: *Sklenář 1982, 160*

Lobeč

- X   23) V bývalé cihelně při cestě severozápadně od obce nalezen kostrový hrob, který obsahoval dva bronzové náramky se zesílenými konci a sponu duchcovské konstrukce s větší kulovitou patkou. Nálezy jsou ale nyní nezvěstné. Podle popisu lze hrob zařadit do LT B1.

Uloženo: ?

Literatura: *Filip 1956, 354; Sklenář 1982, 206*

- X   24) Z pískovny (blíže neurčené) pocházejí dva dvojdílné bronzové nánožníky s dutými polokoulemi, které jsou zdobeny motivem palmety. Jedná se o předměty z hrobu, který lze datovat do fáze LT B2.

Uloženo: Muzeum Roztoky

Literatura: *Sankot 1981; Sklenář 1982, 203*

- **25)** V Adamově pískovně nalezené keramické střepy s vskolkovanými kroužky, brousky, opracované zvířecí kosti a zlomek části lidské lebky se zářezy. Tyto nálezy lze datovat do 5. století př. n. l.

Uloženo: Národní muzeum Praha

Literatura: *Filip 1956, 355; Sklenář 1982, 206*

Minice u Kralup nad Vltavou

- **26)** V poloze U Křížku pod halštatským hradištěm u zatáčky silnice Minice – Tursko nalezena sídlištní jáma s keramickými střepy a koňskými zuby z doby halštatské a laténské.

Uloženo: Muzeum Mělník

Literatura: *Sklenář 1982, 270*

- **27)** Na polích severně nad údolím Turského potoka a východně od obce nalezena laténská keramika, někdy z doby mezi 5. – 1. století př. n. l.

Uloženo: Muzeum Mělník

Literatura: *Sklenář 1982, 271*

- ? **28)** Na katastru obce nalezeno sklo pocházející nejspíše z doby laténské.

Uloženo: Národní muzeum Praha

Prameny: *Anonym 1950*

10. 2. Souhrn

Celkem bylo evidováno 28 lokalit, z nichž 2 nelze jednoznačně datovat do doby laténské. Z ostatních lokalit je jistých 6 sídlištních a 11 hrobových; u ostatních nálezů nelze přesně určit, zda pocházejí ze sídliště nebo pohřebiště. Ve většině případů se jedná o staré a jen o rámcově datované nálezy, jejich informační hodnota je proto snížena. Často nejsou nálezy ani nikde vyobrazené a u některých není jasné, zda opravdu spadají do doby laténské. Nálezy či lokality, které spadají do laténského období, lze přesněji datovat pouze v několika případech (Pchery – LT B1, Podlešín – LT B1 až LT B2, Zvoleněves – LT C a LT B2/C1-C1, Zeměchy – LT B1 a LT B2/C1, Mikovice – LT B2, Lobeč – LT B1 a LT B2).

I když z celkového počtu 17 katastrů nebyl na 6 z nich (Libušín, Vinařice u Kladna, Třebichovice, Jemníky, Knovíz, Kamenný Most, Neuměřice) zaznamenán žádný nález z doby laténské, můžeme říci, že sledované území bylo celkem hustě osídleno. Největší koncentrace osídlení je patrná na území Kralup nad Vltavou a okolí. To je možná způsobeno intenzivní stavební činností ve městě, ale nelze vyloučit, že bylo toto místo vyhledáváno kvůli blízkosti Vltavy. Musíme konstatovat, že osídlovány byly svahy situované jak severně, tak i jižně od Knovízského potoka.

I pohřebiště v Zeměchách leží na západním okraji již zmíněné koncentrace osídlení okolo Kralup nad Vltavou. Zeměchy zatím představují asi největší pohřební areál na sledovaném území, z hlediska počtu hrobů (5 nebo 6) ale nejde o výjimečnou lokalitu. Význam tohoto naleziště spočívá především v přítomnosti jednoho bohatě vybaveného ženského hrobu. Nálezy ze zkoumaného pohřebiště jsou důležité i pro celkové poznání laténských pohřebišť na našem území.

11. Závěr

Předložená práce přinesla zpracování pěti jistých a jednoho nejistého laténského hrobu ze Zeměch u Kralup nad Vltavou. Po zhodnocení nálezové situace a analýze předmětů lze pohřebiště chronologicky zařadit do stupně LT B1, který zastupují čtyři hroby (č. 44, 52, 64 a 209) a stupně LT B2/C1, který reprezentuje pouze hrob č. 49.

Lokalita se nacházela na mírném svahu poblíž Knovízského potoka v nadmořské výšce 192 – 200 m n. m., v typické poloze pro laténská pohřebiště na našem území. Pokud bychom uvažovali o tom, že bylo odkryto jedno ucelené pohřebiště, jednalo by se o nejrozsáhlejší pohřební areál na našem území (rozloha 281 x 8 m nebo 245 x 8 m). Ale po srovnání situace v Zeměchách s ostatními pohřebišti na našem území se jeví tato možnost spíše nereálně. Výzkumem byly s největší pravděpodobností zachyceny dvě skupiny hrobů.

Kromě hrobu č. 44 a č. 49 se ostatní hroby v rámci pohřebního ritu ničím moc neodlišovaly od běžných pohřbů, které známe z našeho prostředí. Ženský hrob č. 44 s celkovým počtem 24 předmětů ve své výbavě představuje naprosto výjimečnou situaci. I když neobsahuje bronzové nánožníky, tradičně spojované s vysokým postavením zemřelého, lze ho zařadit k nejbohatěji vybaveným hrobům na našem území. V rámci mé práce jsem podala přehled názorů na sociální strukturu v době laténské. Na základě uvedených poznatků jsem tento hrob, který se vymyká nejen vysokým počtem uložených předmětů a přítomností nepříliš běžných předmětů, ale i nefunkčním uložením některých předmětů, přiřadila ženě, která se ve společnosti těšila vysokého společenského statusu a prestiže.

Poměrně výjimečnou situaci představuje i ženský hrob č. 49, který byl nalezen bez lebky a dolní části končetin. Na základě analogických příkladů o něm lze uvažovat jako o tzv. nebezpečném mrtvém, který mohl být vyloučen z běžného místa pohřbívání. Ale vzhledem k tomu, že v Zeměchách byl zachycen jen fragment pohřebiště, nevíme, zda se opravdu jednalo o izolovaný hrob.

Součástí předložené práce bylo i zasazení lokality do kontextu laténského osídlení v okolí Knovízského potoka. Na tomto území bylo zachyceno několik sídlištních i pohřebních poloh, k pohřebišti v Zeměchách ale dosud nebylo zjištěno příslušné sídliště.

Uvedená situace v Zeměchách představuje rozložením hrobů a přítomností dvou výjimečných hrobů naprosto jedinečnou lokalitu, která obohacuje naše znalosti o laténských pohřebištích. Pro celkové vyhodnocení naleziště a jeho okolí by ale bylo samozřejmě nutné

znát rozsah celého pohřebiště a k němu příslušné sídliště. V rámci sociální struktury laténských pohřebišť by potom mohl být předmětem diskuze bohatě vybavený hrob č. 44 a význam přítomnosti nánožníků v ženských hrobových výbavách.

12. Použité zdroje

PRAMENY:

- Anonym 1950:* Minice u Kralup nad Vltavou, okr. Mělník. Archiv ARÚ AV ČR, Praha, v. v. i., č. j. 3103/50.
- Březinová, H. 2007:* Study of the remains of textile. Appendice II. In: E. Ottenwelter, Konzervátorská a restaurátorská zpráva - Zeměchy u Kralup nad Vltavou. Archeologický ústav AV ČR, Praha, v. v. i.
- Fencl, V. 2003:* Zeměchy u Kralup nad Vltavou, okr. Mělník. Archiv ARÚ AV ČR, Praha, v. v. i., č. j. 2183/03; č. j. 2184/03.
- Knor, A. 1940:* Pchery, okr. Slaný. Archiv ARÚ AV ČR, Praha, v. v. i., č. j. 2682/40.
- Knor, A. 1976:* Pchery, okr. Slaný. Archiv ARÚ AV ČR Praha, v. v. i., č. j. 3702/76.
- Knor, A. 1979:* Podlešín, okr. Slaný. Archiv ARÚ AV ČR, Praha, v. v. i., č. j. 4070/79.
- Losdorf, P. B. – Schlan, G. B. 1940:* Zvoleněves, okr. Slaný. Archiv ARÚ AV ČR, Praha, v. v. i., č. j. 2447/40.
- Ottenwelter, E. 2007:* Konzervátorská a restaurátorská zpráva - Zeměchy u Kralup nad Vltavou. Archeologický ústav AV ČR, Praha, v. v. i.
- Stránská, P. 2011:* Antropologický posudek č. 1134. Archeologický ústav AV ČR, Praha, v. v. i.
- Vencl, S. 1973:* Kralupy nad Vltavou, okr. Mělník. Archiv ARÚ AV ČR, Praha, v. v. i., č. j. 3112/73.
- Zavřel, J. 2007:* [Zpráva o geologických poměrech na lokalitě Zeměchy u Kralup nad Vltavou], Archeologický ústav AV ČR, Praha, v. v. i.

<http://cs.wikipedia.org/wiki/Prestiž> (15.1.2012)

LITERATURA:

- Benadik, B. 1957:* Keltské pohrebiská na juhozápadnom Slovensku. Bratislava.
- Bretz-Mahler, D. 1971:* La civilisation de la Tène I en Champagne: le faciès marnien. Paris.
- Budinský, P. 1970:* Libkovice (Mariánské Radčice), Jenišův Újezd, Hostomice. Významná naleziště doby laténské v Podkrušnohoří. II. část – Jenišův Újezd. Teplice.
- Budinský, P. 1974:* Výskum v západnej časti hostomickej tehelni v roce 1967-69. Archeologické rozhledy 26, 348-385.

- Budinský, P. 1983: Keltské kostrové hroby z Podkrušnohoří ve sbírce teplického muzea. Teplice.*
- Budinský, P. 1994: Keltské kostrové hroby z Litoměřicka a z Lounska v archeologické sbírce teplického muzea (fond Teplice). Teplice.*
- Budinský, P. – Waldhauser, J. 2004: Druhé keltské pohřebiště z Radovesic (okres Teplice) v severozápadních Čechách. Archeologický výzkum v severních Čechách, svazek 31. Teplice.*
- Bujna, J. 1982: Spiegelung der Sozialstruktur auf laténezeitlichen Gräberfeldern im Karpatenbecken. Památky archeologické 73, 312-431.*
- Bujna, J. 1989: Das laténezeitliche Gräberfeld bei Dubník I. Slovenská archeológia 37, 245-354.*
- Bujna, J. 2003: Spony z keltských hrobov bez výzbroje z územia Slovenska. Typovo-chronologické triedenie LT B- a C1 spôn. Slovenská archeológia 51, 39-108.*
- Bureš, M. 1987: Plochá kostrová pohřebiště doby laténské v Praze. Archaeologica Pragensia 8, 5-156.*
- Bureš, M. – Waldhauser, J. 2005: Mladší doba železná – Keltové na území Prahy. In: Lutovský, M. – Smejtek, L. a kol.: Pravěká Praha, Praha, 716-776.*
- Caesar, G. I.: Zápisky o válce galské (Commentarii de bello Gallico). Praha, 1986.*
- Clasurová, I. 2001: Keltské mýty. Praha.*
- Čižmář, M. 1972: Společenská struktura moravských Keltů podle výzkumu pohřebišť. Časopis Moravského musea 57, 73-80.*
- Čižmář, M. 1974: Kostrový hrob z Ptení a otázka stupně LTB2/C1 na moravských keltských pohřebištích. Archeologické rozhledy 26, 160-166.*
- Čižmář, M. 1975: Relativní chronologie keltských pohřebišť na Moravě. Památky archeologické 66, 417-436.*
- Čižmář, M. 1978: Keltské pohřebiště v Makotřasích, okr. Kladno. Památky archeologické 69, 117 – 144.*
- Čižmář, M. – Valentová, J. 1977: Keltská pohřebiště na Čáslavsku a Kutnohorsku. Archeologické rozhledy 29, 178 – 196.*
- Čižmářová, J. 1990: Laténské pohřebiště v Brně-Chrlicích. Archeologické rozhledy 42, 257-268.*
- Čižmářová, J. 2004: Encyklopedie Keltů na Moravě a ve Slezsku. Praha.*
- Čižmářová, J. 2005: Keltské pohřebiště v Brně-Maloměřicích, Pravěk – Supplementum 14, Brno.*
- Čižmářová, J. 2009: Keltská pohřebiště z Holubic a Křenovic, Pravěk – Supplementum 19, Brno.*

- Čtverák, V. 1980:* Keltské kostrové hroby z Královic, Siřejovic a Zvoleněvsi. *Archeologické rozhledy* 32, 72-78.
- Danielisová, A. 2005:* Baray, L., Pratiques funéraires et société de l'âge du fer dans le Bassin Parisien (fin du VIIe s. – troisième quart du IIe s. avant J. – C.). *Gallia Préhistoire*, Supplément 56. Paris 2003. In: *Archeologické Rozhledy* 57, 229 – 233.
- Demek, J. a kol. 1987:* Zeměpisný lexikon ČSR. Hory a nížiny. Praha.
- Dobesch, G. 1996:* Überlegungen zum Heerwesen und zur Sozialstruktur der Kelten. In: Jerem, E. et al. (Hrsg.) 1996: Die Kelten in den Alpen und an der Donau, Studien Zur Eisenzeit Im Ostalpenraum, Akten des Internationalen Symposions St. Pölten, 1992, Budapest-Wien, 13-71.
- Drda, P. – Rybová, A. 1998:* Keltové a Čechy. Praha.
- Felcman, J. – Schmidt, V. 1893-1895:* Těnesské hroby ve Pcherách. *Památky archeologické* 16, 369-374.
- Filip, J. 1953:* Keltská společnost v době laténské. *Archeologické rozhledy* 5, 205-233.
- Filip, J. 1956:* Keltové ve střední Evropě. Praha.
- Filip, J. 1995:* Keltská civilizace a její dědictví. Nové, rozšířené vydání. Praha.
- Gebhard, R. 1989:* Der Glasschmuck aus dem Oppidum von Manching. Die Ausgrabungen in Manching, Band 11. Stuttgart.
- Gleser, R. 2005:* Studien zu sozialen Strukturen der historischen Kelten in Mitteleuropa aufgrund der Gräberanalysen. Die keltisch-römische Nekropole von Hoppstädten-Weiersbach im Kontext latènezeitlicher Fundgruppen und römischer Okkupation. *Saarbrücker Beiträge zur Altertumskunde*, Band 81. Bonn.
- Hodson, F. R. 1968:* The La Tène cemetery at Münsingen-Rain. Catalogue and relative chronology. *Acta Bernensia*, Band 5. Bern.
- Holodňák, P. 1988:* Keltská pohřebiště ve středním Poohří. *Památky archeologické* 79, 38-105.
- Holodňák, P. 1991:* Záchranný archeologický výzkum v Soběsukách (okres Chomutov) v letech 1985-1988: předběžná zpráva. *Archeologické rozhledy* 43, 423-435.
- Holodňák, P. 1999:* Stav a perspektivy zpracování záchranného výzkumu v Soběsukách, okr. Chomutov. In: P. Čech a kol., *Archeologické výzkumy v severozápadních Čechách v letech 1993-1997*, 203-207, Most.
- Holodňák, P. – Waldhauser, J. 1984:* Předduchcovský horizont (fáze LT B1a) v Čechách. *Archeologické rozhledy* 36, 31-48.

- Horváth et al. 1987: Corpus of celtic finds in Hungary I, Transdanubia I. Budapest.*
- Charpy, J. - J. 1978: Analyse des sépultures de guerriers. In: Waldhauser, J. (ed.) 1978: Das keltische Gräberfeld bei Jenišův Újezd in Böhmen, II, Teplice, 13-19.*
- Chlupáč, I. a kol. 2011: Geologická minulost České republiky. Praha.*
- Chochol, J. 1978: Antropologická charakteristika laténské skupiny z Makotřas. Památky archeologické 69, 145-170.*
- Jud, P. 1998: Untersuchungen zur Struktur des Gräberfeldes von Münsingen-Rain. In: Müller, F. (Hrsg.): Münsingen-Rain, ein Markstein der keltischen Archeologie, Schriften des Bernischen Historischen Museums, Band 2, Bern, 123-144.*
- Karl, R. 2006: Altkeltische Sozialstrukturen. Budapest.*
- Klecanda, J. 1900-1901: La Těneské nálezy v Novém Bydžově. Památky archeologické a místopisné 19, 157-160.*
- Klíř, T. 2002: Burmeister, S., Geschlecht, Alter und Herrschaft in der Späthallstattzeit Württembergs. Tübinger Schriften zur Ur- und Frühgeschichtlichenarchäologie 4. Münster – New York – München – Berlin 2000. In: Archeologické rozhledy 54, 2002, 762-765.*
- Krämer, W. 1964: Das keltische Gräberfeld von Nebringen (Kreis Böblingen). Veröffentlichungen des Staatlichen Amtes für Denkmalpflege Stuttgart, Reihe A, Vor- und Frühgeschichte, Heft 8, Stuttgart.*
- Krämer, W. 1985: Die Grabfunde von Manching un die laténezeitlichen Flachgräber in Südbayern. Die Ausgrabungen in Manching, Band 9. Stuttgart.*
- Kruta, V. 1971: Le trésor de Duchcov dans les collections tchécoslovaques. Ústí nad Labem.*
- Levínský, O. 2009: Mlčechvosty (okr. Mělník) – polykulturní sídliště a pohřebiště z období mladšího pravěku a středověku (novověku). Archeologie ve středních Čechách 13, 305-322.*
- Likovský, J. – Drda, P. 2003: Epidurální krvácení na lebce z brány A oppida Závist. Archeologické rozhledy 55, 285-296.*
- Lorenz, H. 1978: Brauchtum und Tracht. In: Waldhauser, J. (ed.) 1978: Das keltische Gräberfeld bei Jenišův Újezd in Böhmen, II, Teplice, 71-78.*
- Lorenz, H. 1978: Totenbrauchtum und Tracht. Untersuchungen zur regionalen Gliederung in der frühen Laténezeit. Bericht der Römisch-Germanischen Kommission 59, 1-380.*

- Ludikovský, K. 1964: Akeramický horizont bohatých hrobů žen na Moravě. Památky archeologické 55, 321-349.*
- Ludikovský, K. 1970: Bohatý hrob ženy z keltského pohřebiště v Blučině, o. Brno-venkov. Památky archeologické 61, 519-535.*
- Mangel, T. 2009: Laténská pohřebiště v horním Polabí. Hradec Králové.*
- Meduna, J. 1961: Postavení Moravy v rámci středoevropského laténu. Památky archeologické 52, 275-281.*
- Meduna, J. 1962: Laténské pohřebiště v Pustiměřských Prusích (o. Vyškov), SbČSSA 2, 167 – 192.*
- Michálek, J. 1985: Hrobové nálezy charakteru plochých keltských pohřebišť (LT B-C1) z jižních Čech. Archeologické rozhledy 37, 273-296.*
- Mikyška, R. a kol. 1969: Geobotanická mapa ČSSR, list M-33-XV, 1: 200 000. Praha.*
- Moucha, V. 1964: Laténské nálezy na katastru města Slaného. Archeologické studijní materiály I, 143-158.*
- Moucha, V. 1969: Laténezeitliche Gräber aus Sulejovice in Nordwestböhmen. Archeologické rozhledy 21, 596-617.*
- Moucha, V. 1980: Corallium rubrum (L.) v laténské jámě ze Zvoleněvsi (okr. Kladno). Archeologické rozhledy 32, 512-520.*
- Müller, F. (Hrsg.) 1998: Münsingen-Rain, ein Markstein der keltischen Archeologie, Schriften des Bernischen Historischen Museums, Band 2, Bern.*
- Murphy, R. F. 2010: Úvod do kulturní a sociální antropologie. Druhé vydání. Praha.*
- Neustupný, E. 1978: Mathematics at Jenišův Újezd. In: Waldhauser, J. (ed.) 1978: Das keltische Gräberfeld bei Jenišův Újezd in Böhmen, II, Teplice, 40-66.*
- Pauli, L. 1975: Keltischer Volksglaube. Amulette und Sonderbestattungen am Dürrnberg bei Hallein und im eisenzeitlichen Mitteleuropa. München.*
- Penninger, E. 1972: Der Dürrnberg bei Hallein I, Katalog der Grabfunde aus der Hallstatt- und Laténezeit. München.*
- Píč, J. L. 1902: Kostrové hroby s kulturou marnskou čili laténeskou a Bójové v Čechách. Starožitnosti země České II/1. Praha.*
- Píč, J. L. 1903: Hradiště u Stradonic jako historické Marobudum. Starožitnosti země České II/2. Praha.*
- Pleiner, R. – Rybová, A. a kol. 1978: Pravěké dějiny Čech. Praha.*

- Pleslová, E. – Marek, E. – Waldhauser, J. – Chochol, J. 1978:* Keltský hrob bojovníka, objevený geofyzikální prospekci u Makotřas (okres Kladno). *Archeologické rozhledy* 30, 133-149.
- Pleslová-Štiková, E. – Waldhauser, J. 1989:* Keltský kostrový hrob se zbraněmi (a s dřevěným štítem?) z Makotřas ve středních Čechách. *Archeologické rozhledy* 41, 282-295.
- Podborský, V. a kol. 1993:* Pravěké dějiny Moravy. Brno.
- Ramsl, P. C. 2002:* Das eisenzeitliche Gräberfeld von Pottenbrunn, Forschungsansätze zu wirtschaftlichen Grundlagen und sozialen Strukturen der latènezeitlichen Bevölkerung des Traisentales, Niederösterreich. *Fundberichte aus Österreich, Materialheft A 11*. Wien.
- Ramsl, P. C. 2011:* Das latènezeitliche Gräberfeld von Mannesdorf am Leithagebirge, Flur Reinthal Süd, Niederösterreich. *Mitteilungen der Prähistorischen Kommission*, Band 74. Wien.
- Ratimorská, P. 1981:* Keltské pohrebisko v Chotíne I. *Západné Slovensko* 8, 15-89.
- Sankot, P. 1978:* Struktur des latènezeitlichen Gräberfeldes. In: Waldhauser, J. (ed.) 1978: *Das keltische Gräberfeld bei Jenišův Újezd in Böhmen*, II, Teplice, 78-92.
- Sankot, P. 1980:* Studie zur Sozialstruktur der nordalpinen Flachgräberfelder der La-Tène-Zeit in Gebiet der Schweiz. *Zeitschrift für schweizerische Archäologie und Kunstgeschichte* 37, 19-71.
- Sankot, P. 1981:* Dva puklicové nánožníky z Kralup nad Vltavou. *Varia archaeologica* 2, Sborník k počtě 80. narozenin akademika Jana Filipa, 187-190.
- Sankot, P. 1993:* L'équipement personnel et sa signification sociale illustrés par l'exemple des nécropoles celtiques de Bohême. *Révue archéologique de l'Ouest. Supplément* 6, Rennes, 311-327.
- Sankot, P. 2007a:* Les IVe et IIIe siècles avant J. - C. en Bôhème. In: *Actes du XXVIIe Colloque AFEAF*, Lattes, 309-317.
- Sankot, P. 2007b:* Le rite funéraire de nécropoles laténiennes en Bohême. *Acta Terrae Septemcastrensis Journal* VI/1. *Proceedings of the 8th International Colloquium of Funerary Archaeology. Funerary Practices in Europe, before and after the Roman Conquest (3rd century BC-3rd century AD)*, 111-120.
- Sankot, P. 2011:* Keltové a jejich hroby na území Roztok. In: *Kolektiv autorů 2011: Roztoky očima staletí*, I. díl. Roztoky, s. 32–35.
- Sankot, P. – Valentová, J. 2002:* Il faut continuer la fouille des nécropoles laténiennes. In: *Actes du XVIIe Colloque AFEAF*, Glux-en-Glenne, 381-390.

- Sedláčková, H. – Waldhauser, J. 1987: Laténská pohřebiště ve středním Polabí, okr. Nymburk. Památky archeologické 78, 134-240.*
- Sklenář, K. 1974: Laténský kostrový hrob v Kralupech nad Vltavou-Míkovicích. Archeologické rozhledy 26, 274-276.*
- Sklenář, K. 1982: Pravěké nálezy na Mělnicku a Kralupsku I–II. Archeologický místopis okresu Mělník v pravěku a rané době dějinné. Mělník.*
- Sklenář, K. 1994: Pravěké nálezy na Mělnicku a Kralupsku. Archeologický místopis okresu Mělník v pravěku a rané době dějinné. 1. řada oprav a doplňků. Mělník.*
- Smolík, J. 1882-1884: Bronzové kruhy s dutými polokoulemi. Památky archeologické a místopisné 12, 545-554.*
- Smrčka, V. – Jambor, J. 2004: Sociální stratifikace v latěnu (4. a 4. stol. př. Kr.). Model na základě analýzy stopových prvků v kosterních souborech. In: Hašek, V. – Nekuda, R. – Ruttkey, M. (eds.): Ve službách archeologie V, Brno, 277-285.*
- Stárková, M. a kol. 1994: Vysvětlivky k základní geologické mapě ČR, list 12-214 Kralupy nad Vltavou, 1 : 25 000. Praha, ČGÚ.*
- Steuer, H. 1982: Frugeschichtliche Sozialstrukturen in Mitteleuropa. Eine Analyse der Auswertungsmethoden des archäologischen Quellenmaterials. Göttingen.*
- Stloukal, M. 1981: Kostry z laténského pohřebiště u Radovesic. In: Praehistorica VIII, Praha, 221-223.*
- Turek, J. 1997: Laténské pohřebiště v Tišicích (okr. Mělník), Předběžná zpráva o výzkumu v roce 1996. Archeologie ve středních Čechách 1, 237-271.*
- Vacek, J. 1925: Laténské pohřebiště v Letkách. Památky archeologické 34, 319-325.*
- Valentová, J. 1993: Výsledky záchranného výzkumu keltského kostrového pohřebiště v Kutné Hoře – Karlově. Archeologické rozhledy 45, 623-643.*
- Venclová, N. 1990: Prehistoric glass in Bohemia. Praha.*
- Venclová, N. 2001: Výroba a sídla v době laténské. Projekt Loděnice. Praha.*
- Venclová, N. 2002: Druidové, archeologie a historie. Památky archeologické 93, 153-172.*
- Venclová, N. (ed.) 2008: Archeologie pravěkých Čech 7. Doba laténská. Praha.*
- Vlček, V. (ed.) a kol. 1984: Zeměpisný lexikon ČSR. Vodní toky a nádrže. Praha.*
- Waldhauser, J. (ed.) 1978: Das keltische Gräberfeld bei Jenišův Újezd in Böhmen, I-II. Teplice.*
- Waldhauser, J. 1980: Keltské pohřebiště u Radovesic v severozápadních Čechách. Archeologické rozhledy 32, 623-626.*

- Waldhauser, J. 1987: Keltische Gräberfelder in Böhmen. Bericht der Römisch-Germanischen Kommission 68, 25-179.*
- Waldhauser, J. 1988: Keltská pohřebiště na Jičínsku. Zpravodaj krajského muzea východních Čech v Hradci Králové 15, 56-76.*
- Waldhauser, J. 1998: Die Goldfingerringe von Münsingen-Rain und ihre Vergleichsstücke aus Flachgräberfeldern im Gebiet zwischen dem schweizerischen Mittelland und den Karpatenbeckem. In: F. Müller (Hrsg.), Münsingen-Rain, ein Markstein der keltischen Archeologie, Schriften des Bernischen Historischen Museums, Band 2, Bern, 85-121.*
- Waldhauser, J. 1999: Jak se kopou keltské hroby. Praha.*
- Waldhauser, J. 2001: Encyklopedie Keltů v Čechách. Praha.*
- Waldhauser, J. 2007: Encyklopedie Keltů v Čechách. Dodatky. Praha.*
- Waldhauser, J. a kol. 1993: Das hallstatt- und laténezeitliche Siedlung mit Gräberfeld bei Radovesice in Böhmen, I-II, Praha.*
- Waldhauser, J. – Salač. V. 1977: Keltská pohřebiště ve středním Pojizeří, Muzeum a současnost, 35 – 80, Roztoky u Prahy.*
- Weinzierl, R. v. 1899: Das La-Tène-Grabfeld von Languest bei Bilin in Böhmen. Braunschweig.*
- Wendowski-Schünemann, A. 2004: Eine „späte“ Frühlaténefibeln aus Barchel-Lehmkamp. Bemerkungen zur Gruppe der so genannten Vasenfussfibeln. Archäologische Berichte des Landkreises Roteburg (Wümme) 11, 223-248.*
- Zápotocký, M. 1973: Keltská pohřebiště na Litoměřicku. Archeologické rozhledy 25, 139-184.*
- Zeller, K. M. 2003: Die „Nordgruppe“ – ein laténezeitliches Gräberfeld am Fusse des Putzenkopfes auf dem Dürnberg bei Hallein. Fundberichte aus Österreich 42, 525-558.*

13. Seznam příloh

Příloha 1: Pedologická situace na lokalitě.....	74
Příloha 2: Poloha výzkumu.....	75
Příloha 3: Plán výzkumu s vyznačenými hroby.....	76
Příloha 4: Hrob č. 44.....	77
Příloha 5: Foto – hrob č. 44.....	78
Příloha 6: Foto – předměty z hrobu č. 44.....	79
Příloha 7: Foto – předměty z hrobu č. 44.....	80
Příloha 8: Foto – předměty z hrobu č. 44.....	81
Příloha 9: Foto – předměty z hrobu č. 44.....	82
Příloha 10: Hrob č. 49.....	83
Příloha 11: Foto – nálezová situace a předměty z hrobu č. 49.....	84
Příloha 12: Foto – předměty z hrobu č. 49.....	85
Příloha 13: Hrob č. 52.....	86
Příloha 14: Foto – nálezová situace a předměty z hrobu č. 52.....	87
Příloha 15: Hrob č. 64.....	88
Příloha 16: Hrob č. 209.....	89
Příloha 17: Foto – předměty z hrobu č. 64 a 209 a nálezová situace hrobu č. 209.....	90
Příloha 18: Hrob č. 155.....	91
Příloha 19: Mapa katastrů podél Knovízského potoka s vyznačenými lokalitami z doby laténské.....	92

Pozn.: Nákresy předmětů L. Raslová.

Foto předmětů E. Ottenwelter a L. Varadzin (Příloha 9).